

İlahiyat Fak. No : 6

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 6, YIL: 2002
İSTANBUL - 2002

KUR'AN'DA GEÇEN “EL-HAYÂTU'D-DÜNYÂ” KAVRAMI ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR (II)

Doç. Dr. Hidayet AYDAR*
(5. sayıdan devam)

3 – İnkarcılar Açısından Dünya Hayatı

Kur'an birçok ayette kafirlerin dünya hayatı karşısındaki tutumunu çarpıcı bir seklide gözler önüne sermektedir. Onlar dünya hayatını ebedi olarak görmektedirler. İçinde yaşadıkları hayat onlara hoş gösterilmiştir, çok güzeldir, süslüdür, her şeydir onlar için dünya hayatı. O yüzden de içinde yaşadıkları bu hayattan razıdırlar, başka bir şey istememektedirler. Bu kısımda Kur'an'ın kafirler açısından dünya hayatını değerlendirişi üzerinde duracağız.

a - Dünya Hayatının İnkarcılara Hoş Gösterildiğinin Belirtilmesi

Bazı ayetlerde zaman zaman “*el-hayatu'd-dünya*”nın kafirlere süslü, hoş ve güzel gösterildiğinden bahsedilir. Bakara suresi 212. ayet bunlardan biridir. Ayette “*İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi; (onlar) inananlarla alay ederler...*”¹ denilmektedir. Mütercimlerimizin ekseriyeti ayete buna yakın bir şekilde mana vermişlerdir.² Ancak Y. Nuri Öztürk, “*el-hayatu'd-dünya*”ya, kelime anlamından hareketle mana vermiş ve ayeti “*İğreti/sefil hayat küfre sapanlara süslü gösterilmiştir...*” şeklinde çevirmiştir.³

Acaba kafirlere hoş, süslü ve güzel gösterilen *el-hayatu'd-dünya* nedir? Yukarıda sözünü ettiğimiz mütercimlerimiz ayetteki *el-hayatu'd-dünya* ile dünya hayatı dışında bir mananın kastedildiği yönünde herhangi bir açıklama yapmamışlardır. Buna göre, *el-hayatu'd-dünya*, onların da tercümelerinde kullandıkları gibi dünya hayatı demektir. Yani genel olarak dünya hayatı kafirlere hoş gösterilmiştir.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Tefsir Anabilim Dalı Başkanı

¹ el-Bakara, 2/212, (Ateş, Meali, 32).

² Bk. Hüseyin Atay – Yaşar Kutluay, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (DİB Meali)*, Ankara 1983, 32; TDV Meali, 32; Çağ Meali, 34; Yavuz, Meal, 33; Hafız Osman, Meal, 34; Bilmen, Meal, 34; Davudoğlu, Meal, 34; Suat Yıldırım, Meal, 32; Eryarsoy – Ağırakça, Meal, 34; Muhammed Esed, *Kur'an Mescidi Meal-Tefsir*, (Çev. C. Koytak – A. Ertürk), İstanbul 1996/1417, 1/61; Abdulvehhap Öztürk, Meal, 32.

³ Y.N. Öztürk, Meal, 34.

Bize öyle geliyor ki, burada sözü edilen, genel anlamda dünya hayatı olmasa gerekir. Zira dünya hayatı müminler de dahil herkese hoş gösterilmiştir ve herkes onu sever.⁴ Hatta müminlere, dünyada kendilerine güzellik verilmesi yönünde dua etmeleri tavsiye edilmektedir.⁵ Allah'ın kulları için çıkardığı süslü, güzel ve tatlı rızıkların hem bu dünyada, hem de ahirette müminlere ait olduğu belirtilmekte, bunları haram addedenler şiddetle kınanmaktadır.⁶ O halde buradaki *el-hayatu'd-dünya*, genel manada dünya hayatı değil, inkarcıların içinde bulunduğu hayat olmalıdır.⁷ Nitekim tefsirlerimizde bunlardan kastın **Mekke**li müşrikler veya **Medine**li münafıklar yahut Yahudi ileri gelenleri olduğuna dair nakiller vardır.⁸ Bunlar, Allah'ı inkar ediyor veya onun yanında başka varlıklara tapıyorlardı. Şu muazzam kainatı sahipsiz zannetmek ya da cansız veya aciz bir varlığın eseri görmek gibi bir basitliğin ve sefilliğin içindeydiler. Kainatı sahipsiz gördükleri için nizam, düzen diye bir şey kabul etmiyorlardı; daha doğru bir ifadeyle kendilerine göre düzen kuruyorlardı. Kurdukları düzen zulüm ve haksızlık üzereydi; mazlumların, sömürülenlerin kanı ve kemiği üzerinde bina edilmişti... O açıdan dış görünüşü itibarıyla güzel ve hoş olsa da, gerçekte sefildi, iğreti, basitti, alçaktı... Esasen bunlar, sadece dünya hayatının dış yüzünü bilirler.⁹ Bu nedenle, yaşamakta oldukları hayatın ardındaki boşluğu, manasızlığı anlamıyor; zahiri görüntüsüne aldanyorlardı. Onların insanları değerlendirme kriteri mal ve servetti. Bu yüzden de **Bilal**, **Suheyb**, **İbn Mesud**, **Ammar**, **Yasir**, **Habbab** gibileri başta olmak üzere malı ve serveti olmayan sahabilerle alay eder, onlara hiçbir değer vermezlerdi.¹⁰ Ahirete inanmaz, dünyayı her şeye tercih ederlerdi. Bütün himmet ve gayretleri dünyada daha çok mal ve servet elde etmekte.¹¹ Bunu asıl hedef olarak kabul etmeyen, dünya yanında ayrıca ahireti de hesaba katan müslümanları bir türlü anlayamıyorlardı... İşte kendi zalim anlayış ve düşünceleri istikametinde şekillendirdikleri bu denî hayat, bu iğreti hayat onlara hoş gösterilmiştir. Hz. Peygamber'e atfedilen bir söze göre o, cehennemın nefse hoş gelen nesne ve

⁴ Bk. Âl-i İmrân, 3/14.

⁵ Bk. el-Bakara, 2/201.

⁶ Bk. el-A'râf, 7/32.

⁷ Bk. et-Taberî, *Tefsir*, II/333.

⁸ Bk. Ebu'l-Hasan 'Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (Tahk. S.A. Dâvûdî), Dimâşk – Beyrût 1415, I/161; Abdurrahmân b. 'Alî el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrût 1404, I/228; er-Râzî, VI/5; el-Kurtubî, III/28; Abdurrahman b. Muhammed es-Saalibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrût, ts. I/162; Celâluddîn el-Mahallî – Celâluddîn es-Suyutî, *Tefsiru'l-Celâleyn*, el-Kâhire ts. I/44; el-Âlûsî, II/101; Yazır, II/739-740; Ateş, *Tefsir*, I/355.

⁹ Bk. er-Rûm, 30/7.

¹⁰ Bk. et-Taberî, *Tefsir*, II/333; Ebû Ca'fer en-Nehâs, *Meânî'l-Kur'ân*, (Tahk. M. A. Es-Sâbûnî), Mekke 1409, I/158; Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, (Tahk. H. El-Ak – M. Sivar), Beyrût 1987/1407, I/185; el-Cevzî, I/228; er-Râzî, VI/7; el-Kurtubî, III/29; en-Neseî, I/106; es-Saalibî, I/163; es-Suyûtî, *ed-Dürr*, I/581; Muhammed 'Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmî Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrût ts. I/214; el-Alûsî, II/101; Yazır, II/739.

¹¹ Bk. el-Merâğî, I/III/118; Said Havvâ, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm 1412/1991, I/494.

duygularla örtüldüğünü haber vermektedir.¹² İşte bu ayetteki mana da bu paraleldedir. Nasıl süslü olan ve nefse hoş gelen örtünün altında cehennem ateşi var ise, inkar edenlerin yaşamakta oldukları dışı süslü bu hayatın da arka planında iğrençlik, sefahet ve rezalet vardır; onlar bunu fark edemedikleri için dış çehresine aldanıp durmaktaydılar.

Ayette “*zeyyene*” fiilinin “*zuyyine*” şeklinde mazi olarak geçmesi de dikkat çekilmesi gereken bir husustur.¹³ Doğal olarak burada fiilin failinin kim olduğu gibi bir soru akla gelmektedir. Kafirlerle “*dünya hayatını*” kim süslü göstermiştir? Bu soruya cevap vermeden önce “*zeyyene*” fiilinin Kur’an’daki diğer kullanımlarına ve bunların faillerine bakmak gerekir. Bu kelime fiil halinde 10’u meçhul olmak üzere Kur’an’da 27 defa geçmektedir.¹⁴ “*Zeyyene*” şeklinde geçen altı kullanımın beşinde¹⁵ fail “*şeytan*”, birinde¹⁶ ise “*şürekâ*”dır. Bütün buralarda şeytanın süslediği şey “*onların (inkarcıların) amelleri*”dir. Şürekânın süslü gösterdiği şey ise, “*müşriklerin çocuklarını öldürme*” işidir.¹⁷ “*Zeyyennâ*” şeklindeki beş kullanımın tümünün faili Allah’tır. Bunların birinde her ümmete amelinin süslü gösterildiği,¹⁸ birinde ahirete inanmayanlara amellerinin süslü gösterildiği¹⁹ diğer üçünde ise, dünya semasının yıldız ve gezegenlerle süslediği²⁰ ifade edilmektedir. “*Zeyyennâha*” şeklindeki iki kullanımda da fail Allah’tır ve yine göğün süslü kılındığına işaret edilmektedir.²¹ Bir ayette de Allah’ın müminlere imanı sevdirdiği ve onu kalplerinde süslediği belirtilmektedir.²² “*Leuzeyyinenne*” şeklinde pekiştirmeli olarak geçtiği yerde, İblisin, insanoğluna yeryüzünde süslü şeyler göstereceğine dair yaptığı yemin dile getirilmektedir.²³ Bir yerde de “*fe zeyyenü*” şeklinde mazi çoğul olarak geçmekte ve müşriklerin dostlarının onlara çevrelerindeki her şeyi süslü gösterdiklerine değinilmektedir.²⁴

“*Zuyyine*” şeklindeki kullanımlara gelince, bunlardan birinde genel olarak insanlar, diğerlerinde ise inanmayanlar söz konusudur. Genel olarak insanların söz konusu edildiği ayette kadınlara, oğullara, altın ve gümüşten

¹² Bk. et-Tirmizî, *Kitâbu Sıfati'l-Cenneh*, 21/2559.

¹³ Bazı kuraatlerde *zeyyene* şeklinde malum olarak okunmuştur. (Bk. ez-Zemahşeri, I/252).

¹⁴ Bk. ‘Abdübâkî, (*z-y-n* maddesi), 335-336.

¹⁵ Bk. el-En’âm 6/43; el-Enfâl, 8/48; en-Nahl, 16/63; en-Neml, 27/24; el-Ankebût, 29/38.

¹⁶ Bk. el-En’âm, 6/137.

¹⁷ Müccâhid b. Cebr, *Tefsîru Müccâhid*, (Tahk. A.T.M. es-Suvertî), Beyrût, ts. 1/224; en-Nehhâs, II/495; el-Kurtubî, VII/91.

¹⁸ Bk. el-En’âm, 6/108.

¹⁹ Bk. en-Neml, 27/4.

²⁰ Bk. es-Sâffât, 37/6; Fussilet, 41/12; el-Mülk, 67/5.

²¹ Bk. el-Hicr, 15/16; Kâf, 50/6.

²² Bk. el-Hucurât, 49/7.

²³ Bk. el-Hicr, 15/39.

²⁴ Bk. Fussilet, 41/25.

oluşturulmuş yığınlar... tutkunluğun sevgisinin insanlar için süslenmesine işaret edilmektedir.²⁵ Birinde **Firavuna** amelinin kötülüğünün süslü gösterildiği belirtilmekte,²⁶ diğerlerinde ise kâfir, müşrik ve müsrif kişi veya guruplara dünya hayatının,²⁷ amellerinin²⁸ ve düşüncelerinin süslü gösterildiği ifade edilmektedir. Bütün bunları hesaba kattığımızda, *zeyyene* fiilinin failinin hem Allah, hem de Allah dışındaki bazı varlıklar olabildiği görülmektedir. Müfessirlerimiz de *zuyyine* şeklindeki kullanımlarda failin kimliği üzerinde ittifak etmemişlerdir; bunların failinin Allah veya şeytan olabileceğini söylemişlerdir. Nitekim gerek burada üzerinde durduğumuz Bakara suresinin 212. ayetinin, gerekse Al-ı İmran 14 ve diğer ayetlerdeki *zuyyine* fiilinin failinin bunların ikisi de olabileceği kaydedilmiştir.²⁹ Bu konudaki kelâmî tartışmaları bir tarafa bırakacak olursak,³⁰ her fiilin hakiki faili Allah olduğuna göre,³¹ buradaki tüm *zuyyine* fiillerinin de hakiki failinin Allah olduğunu söyleyebiliriz.³² Ne var ki Allah, bilhassa burada üzerinde durduğumuz konuda olduğu gibi, mücerret manada ve özellikle negatif bir durum murat edildiğinde çoğunlukla bu fiilin faili olarak kendini değil, başta şeytan olmak üzere başka varlıkları³³ göstermiştir.³⁴ **Ebu's-Suud Efendi'nin** nakline göre, **el-Cübai**, mübah olan hususlarda tezyinin Allah'a, haram olan hususlarda ise şeytana isnat edildiğini söylemiştir.³⁵ Konuya değinen **Yazır** da, meşru işlerde failin Allah, gayr-ı meşru işlerde ise şeytan ve cahil insanlar olduğunu söylemektedir.³⁶ Ancak, bu tür yerlerdeki atıf, hakiki manada olmayıp mecazi manadadır.³⁷ O halde diyebiliriz ki, inkarcılara dünya hayatını süslü gösteren şeytandır.³⁸ Nitekim yukarıda da değindiğimiz gibi, o daima inanmayanlara içinde

²⁵ Bk. Âl-ı İmrân, 3/14.

²⁶ Bk. Gâfir, 40/37.

²⁷ Bk. el-Bakara, 2/212.

²⁸ Bk. el-En'âm, 6/122; et-Tevbe, 9/37; Yûnus, 10/12; er-Ra'd, 13/33; Fâtır, 35/8; Muhammed, 47/14; el-Feth, 48/12.

²⁹ Bk. en-Nehâs, I/157; Ebûbekir Ahmed el-Cassas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Tahk. M.S.Kambâvî), Beyrût 1405, II/286; ez-Zemahşerî, I/252, 337; el-Beğâvî, I/185; el-Cevzî, I/228; el-Kurtubî, III/28, IV/28, VII/79; en-Nesefî, I/105; Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Teymiye, *Kutub ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye fi't-Tefşir*, (Tahk. A.K. en-Necdfî), XVII/510; es-Suyûtî, *ed-Dürr*, II/161; el-Mahallî - es-Suyûtî, I/67; Ebu's-Suûd, II/14; eş-Şevkânî, I/323; el-Âlûsî, II/100.

³⁰ Bu konudaki kelâmî tartışmalar için bk. er-Râzî, VI/5-7. Ayrıca bk. ez-Zemahşerî, I/252, 337.

³¹ "(...) Onlara bir iyilik isabet ettiğinde, bu, Allah'tandır, derler. Ama kendilerine bir kötülük dokunduğunda, bu, senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah'tandır..." (en-Nisâ, 4/78).

³² Bk. el-Beydâvî, I/115, 151; el-Âlûsî, II/100, III/99. Failin Allah olduğunu kabul eden müfessirlerimiz, Allah'ın kullarını denemek için bu nesneleri tezyin ettiğini söylemektedirler. (Bk. er-Râzî, VI/6; el-Beydâvî, I/151; en-Nesefî, I/148; el-Mahallî - es-Suyûtî, I/67; Havva, *el-Esâs fi't-Tefşir*, I/494).

³³ "Sana gelen her iyilik Allah'tandır; sana gelen her kötülük ise kendi, nefisindedir..." (en-Nisa, 4/79).

³⁴ Bk. ez-Zemahşerî, I/337, dipnot 1.

³⁵ Bk. Ebu's-Suûd, II/14.

³⁶ Bk. Yazır, II/1051. Ayrıca bk. Suat Yıldırım, *Meal*, 32.

³⁷ Bk. ez-Zemahşerî, I/252, dipnot 1; el-Âlûsî, III/99.

³⁸ ez-Zemahşerî, I/252.

yaşadıkları hayatı ve amellerini süslü göstermektedir.³⁹ Onlar şeytanın vesvese ve iğfasiyla bunları sevmekte ve ondan başkasını istemez hale gelmektedirler.⁴⁰ Esasen onun varlık sebebi budur ve bunu yapacağına dair yemin etmiştir.⁴¹

b – Dünya Hayatından Razi Olunması

“Bizimle buluşmayı ummayan, dünya hayatına razı olup onunla rahat edenler ve bizim ayetlerimizden uzaklaşıp gaflete dalanlar... İşte kazandıkları şeyler yüzünden onların varacağı yer ateştir.”⁴² Bu ayette sözü edilen kişilerin ahireti inkar edip hayatta iken yaptıklarından dolayı Allah’a hesap vereceğine inanan kişiler olduğu bellidir. Ardından gelip, inananlardan bahseden ayet de bunu göstermektedir. Buna dayanarak, buradaki dünya hayatının, mutlak manada olmayıp, yalnızca münkirlerin içinde bocalayıp durdukları küfür hayatı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar bu “iğreti hayatla tatmin olup onunla rahatlayan”⁴³ kimselerdir.⁴⁴ Ayetteki kınama bunlara ve bunların iğreti hayatıdır. Dolayısıyla ayette geçen ifadelerle bakarak, mutlak manada dünya hayatını kınamanın doğru olmadığına inanıyoruz. Aynı durum şu ayette geçen “dünya hayatı” için de geçerlidir: “Kim dünya hayatını ve süsünü isterse, onlara amellerinin karşılığını orada tam olarak veririz ve onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.”⁴⁵ Bu ayetteki “dünya hayatı” da –her ne kadar öyle görünüyorsa da- bize göre mutlak manada değildir. Şayet bunu mutlak manada alırsak, o zaman hiçbir müminin, dünya hayatını ve ziynetini hiçbir şekilde istememesi, arzu etmemesi gerekir. Zira bu ayette sözü edilen dünya hayatını isteyenlerin, ahirette nasiplerinin yalnızca ateş olduğu ve tüm yaptıklarının boşa çıkacağı belirtilmektedir. Bunun müminler için olamayacağı aşikardır; çünkü müminlerin dünya hayatını talep edebilecekleri, daha da ötesi istemeleri ve ondan yararlanmaları gerektiği pek çok ayette izah edilmektedir ki, biz onları bir alt başlıkta vereceğiz. Ayetler arasında bir tenakuz olamayacağına göre,⁴⁶ buradaki hitabın münkirlere olduğu; kınanan dünya hayatının da onların yaşam biçimi olduğu açığa çıkmaktadır. Esasen ayetin evveli ve arkası nazara alındığında, muhatabın inananlar değil, inkarcılar olduğu anlaşılacaktır.⁴⁷ O halde, dalaletle sapmış olarak küfür ve isyan içerisinde hayat süren ve bu iğreti hayatlarına aşırı düşkünlük gösterip sürekli onu talep eden inkarcıların, bu

³⁹ Bk. el-En’âm 6/43; el-Enfâl, 8/48; en-Nahl, 16/63; en-Neml, 27/24; el-Ankebût, 29/38.

⁴⁰ ez-Zemahşerî, I/252; el-Cevzî, I/228; el-Kurtubî, III/28, IV/28; el-Merâgî, I/III/108.

⁴¹ Bk. el-Hicr, 15/39.

⁴² Yûnus, 10/7-8.

⁴³ Bk. ez-Zemahşerî, II/319; Öztürk, *Meal*, 210.

⁴⁴ Bk. Yazır, IV/2679; Ateş, *Tefsir*, IV/205.

⁴⁵ Hûd, 11/15.

⁴⁶ Bk. en-Nisâ, 4/82.

⁴⁷ Bk. er-Râzî, XVII/198-199.

yaşam tarzıdır söz konusu olan.⁴⁸ Onlara emeklerinin karşılığı tam olarak ödenecek; iğreti hayat yönündeki gayretlerinin semereleri kendilerine verilecek, ama buna karşılık, ahiretleri heba olacaktır. Benzer bir ifade de İsrâ suresinde geçmektedir: “Kim acileyi (dünyayı) isterse, bunların içinden dilediğimize orada dilediğimiz kadarını hemen veririz; ama sonra yerini cehennem yaparız. Kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.”⁴⁹

Dünya hayatıyla sevinenlerin söz konusu edildiği ve eleştirildiği Ra'd suresi 26. ayette de muhatabın **Mekkeli** münkirler;⁵⁰ Allah'a verdikleri sözü bozup yeryüzünde fesat çıkaranlar olduğu belirtilmektedir.⁵¹ İbrahim suresi 3. ayette de “dünya hayatını ahirete tercih edenler”den bahsedilmektedir: “Ki onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler, Allah'ın yoluna engel olur ve onun eğrilmesini isterler. İşte onlar derin bir sapıklık içindedirler.” Burada da muhatabın müminler olmadığı açıktır. Esasen bundan önceki ayette, bunların kafirler olduğu belirtilmektedir. O halde burada dünya hayatını ahirete tercih edenler, kafirlerdir.⁵² Onların ahirete tercih ettiği dünya hayatı da, mutlak manada dünya hayatı değil, kendi iğreti yaşamlarıdır. Onların tercih ettiği dünya hayatında, ne imânî değerler, ne de insanlığın ortak evrensel değerleri vardır. Kur'an'ın ahirete karşılık olarak tercih edildiğini söylediği ve böyle bir tercihte bulunanları eleştirdiği dünya hayatı budur. Dünya hayatını ahirete tercih eden bir guruba da Nahl suresinde işaret edilmektedir. Burada inkarla süslenmiş dünyaları kendilerine hoş ve güzel gösterilen; aklını kullanmadıkları için de dışı süslü içi pislilik dolu dünyalarının süsüne aldanan insanların tavırları serd edilmektedir. Buna göre bunlar, sarhoşluğuna kapıldıkları aldatıcı dünyalarının etkisinde kalarak, onlara gerçeğin bir hakikatı olarak gelen Kur'an'ı, “beşer sözü” diye değerlendirmişler; yalan ve iftira kampanyaları başlatmışlar, inandıktan sonra küfre göğüs açmışlardır...⁵³ Buradan da çok açık bir şekilde kınanan dünya hayatının, inkar bataklığına saplanmış; kalpleri, kulakları ve gözleri mühürlenmiş gafil kimselerin hayatı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

Kur'an göklerin ve yerin, gecenin ve gündüzün, toprağın elverişli hale getirilişinin, suların, otlakların, dağların... bunların tümünün insanlar için olduğunu belirttiikten sonra⁵⁵ şöyle demektedir: “Artık kim azar ve dünya

⁴⁸ Bk. Ateş, *Tefsir*, IV/300.

⁴⁹ el-İsrâ, 17/18. “Peşin isteyene dünyada peşin veririz; Dilediğimize dilediğimiz kadar. Sonra da ona cehennemi veririz; yaslanır ona, kınanmış ve kovulmuş olarak.” (Y.N.Öztürk, Meal, 285).

⁵⁰ Bk. ez-Zemahşeri, II/507; Ateş, *Tefsir*, IV/472.

⁵¹ Bk. er-Ra'd, 13/25-27.

⁵² Bk. ez-Zemahşeri, II/516; Ateş, *Tefsir*, VI/6.

⁵³ Bk. en-Nahl, 16/103-107; Ayrıca bk. Yazır, V/3126.

⁵⁴ Bk. en-Nahl, 16/108.

⁵⁵ en-Nâziât, 79/27-33.

hayatını tercih ederse, onun barınağı cehennemdir."⁵⁶ Burada açık bir şekilde dünya hayatını tercih etmenin cehenneme giriş nedenleri arasında olduğu vurgulanmaktadır. Ama hiç şüphe yok ki, bu tercih, ahireti terk ve inkar şeklindeki bir tercihtir. Azan, haktan sapan ve isyana dalan kimsenin tercihidir. Yoksa ahiret yanında dünya hayatını istemenin, dünyevi arzu ve taleplerde bulunmanın söz konusu olmadığı aşıkardır. Esasen müfessirlerimiz burada bazı müşriklerin söz konusu olduğunu zikrediyorlar ki, **Nadr b. Haris** bunlardan biridir.⁵⁷ Nadr ve söz konusu olan başka zatların müşrik oldukları, tuğyana daldıkları ve ahirete inanmadıkları; Hz. Peygamber'in kendilerini sakınmaları için uyardığı ahiret hayatı yerine bütün benlikleriyle içine saplanıp durdukları şirk anlayışına dayalı dünyalarını tercih ettikleri bilinmektedir: "*Ne varsa şu dünya hayatımızdır, başka bir şey yoktur; ölürüz, yaşarız. Bizi zamandan başka bir şey helak etmiyor*" diyorlar.⁵⁸ İşte Kur'an'ın cehenneme giriş sebebi olarak bildirdiği dünya hayatını tercih, bu tercihtir.

Ala suresinde de ahireti bırakıp dünya hayatını tercih etmenin eleştirisi yapılmaktadır: "*Ama siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*"⁵⁹ Ayetin evvelinde, Hz. Peygamber'in verdiği öğütten kaçınıp ondan nasibini almayan bahtsız ile, nefsini tezkiye edip, Rabbinin ismini anan ve namaz kılan bahtiyar insan tipinden bahsedilmektedir. **Mekke** döneminde resmedilen bu iki insan tipi ile müşrik ve müminlerin murat edildiği aşıkardır. Kur'an'ın inen ilk surelerinden biri olan⁶⁰ bu surede, dünya hayatını ahirete tercih eden müslümanların muhatap alınmış olması mantiken mümkün değildir. Zira müslümanların bu dönemde herhangi bir etkinliği yoktur; malları, servetleri yoktur, uğruna ahireti terk edip uğraş verecekleri bir meslekleri, meşgaleleri yoktur. Varlıklarını dahi saklar durumdadırlar... Üstelik henüz parmakla sayılacak kadar azdırlar. Bu durumdaki bir gurubun ayetin muhatabı olduğunu söylemek doğru olmasa gerektir. O halde burada muhatap, her türlü servet ve sağmana sahip olan, Hz. Peygamber'in bütün ikazlarına rağmen ahireti bırakıp dünyaya dalan inkarcılardır. Nitekim ayetin bazı kıraatlerde "*bel yu'sirune*" şeklinde gaip sığınağı ile okunmuş olması⁶¹ da buna delalet eder. Fakat ayetin "*bel tu'sirune*" şeklinde muhatap sigasıyla okunması da muhatabın müşrikler olmasını engellemez. Hitabın şakilere olduğunu kaydeden **Beydavi**, ayetin makablinde bir "*quf*" emrinin bulunabileceğini söylemektedir.⁶² Bize

⁵⁶ en-Nâziât, 79/37-39.

⁵⁷ Bk. er-Râzi, XXXI/51.

⁵⁸ el-Câsiye, 45/24.

⁵⁹ el-A'lâ, 87/16-17.

⁶⁰ Bk. es-Suyûtî, *el-İtkân*, I/10.

⁶¹ Bk. ez-Zemahşerî, IV/728; er-Râzi, XXXI/148; Bursevî, IX/598.

⁶² Bk. el-Beydâvi II/590.

göre her iki halde de söz konusu olanlar **Mekkeli** müşriklerdir ve onların tercih ettiği de inkar ile bezenmiş hayatlarıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ahireti inkar veya terk, yahut ihmal manasında dünyayı tercih, asla tasvip edilecek bir tavır değildir; Kur'an bundan şiddetle sakındırmakta ve bunun ahirete inanmayanların bir vasfı olduğunu belirtmektedir.

4 – İnananlar Açısından Dünya Hayatı

Kur'an inkarcıların nazarından dünya hayatını takdim ettiği gibi, mü'minler açısından da dünya hayatını nazara sunmaktadır. Aşağıda da belirteceğimiz gibi bazı ayetlerde mü'minler dünya hayatından sakındırılmaktadırlar. Bazı ayetlerde ise, dünya hayatındaki zinet ve tayyibatın mü'minlere ait olduğu belirtilmektedir. Biz burada hangi açıdan mü'minlerin dünya hayatından sakındırıldıkları ve dünya hayatındaki zinetlerin onlara ait olduğunun hangi manalara geldiği üzerinde duracağız.

a – Dünya Hayatından ve Menfaatinden Sakındırma

Kur'an'da Hz. Peygamber'e dünya hayatının süsünü ister bir pozisyonda olmaması emredilmektedir: *"Benliğini, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut. Gözlerin, dünya hayatının ziynetini isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini zikrimizden/Kur'anımızdan alıkoyduğumuz, keyfine uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme."*⁶³ Burada ilk bakışta, mutlak manada dünya hayatı ve onun ziynetinin murat edildiği anlaşılmaktadır. Bu mana muhtemel olmakla birlikte, biz inkarcıların iğreti hayatlarından sakındırmanın da ayetin muhtemel manaları arasında yer aldığına inanıyoruz. Ayetin nüzul sebebi ve siyak sibak ilişkisi bu ihtimali göz önünde bulundurmamızı sağlayan karinelere sahiptir. Alimlerimiz, ayetin, Kureyş ileri gelenlerinin müslüman olmalarını aşırı bir şekilde arzu eden ve bunun için yanına gelen Kureyş ileri gelenlerinin talebine binaen, huzurundaki bazı fakir müslümanları oradan çıkarmayı düşünen Hz. Peygamber'in bu anlayışı üzerine nazil olduğunu söylemektedirler.⁶⁴ İşte ayet bu noktada Hz. Peygamber'i ikaz etmekte; ondan, müslüman olmalarını arzu ettiği Kureyş müşriklerinin bu durumuna göz dikmemesini istemektedir. Bunların süslü-püslü durumlarının, güçlü-kuvvetli yapılarının, servetlerinin Hz. Peygamber'i etkilememesi istenmektedir. Şu ayet de açıkça gösteriyor ki, bu ayette ve benzerlerinde söz konusu edilen, mutlak manada dünya malı değil, ona sahip olan münafıkların

⁶³ el-Kehif, 18/28.

⁶⁴ Bk. el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 305-306; er-Râzî, XXI/115; el-Beydâvî, II/10; İbn Kesîr, *Tefsir*, VI/148-149.

hayatıdır.⁶⁵ “Onların malları da, evlatları da seni imrendirmesin...”⁶⁶ Bununla beraber, burada Hz. Peygamber’in, beşer vasfının gereği olarak onların malına göz dikmiş olması ve bundan sakındırılması da muhtemeldir.⁶⁷ Zira o da bir insandı ve tıpkı diğer insanlar gibi bütün insanlık vasıflarını haizdi.⁶⁸ Bu yönü itibarıyla müşriklerin içinde bulunduğu dünya hayatının ziynetine, lüksüne göz dikmiş olması olasıdır. Nitekim, şu ayette onun bu yönü önplana çıkarılarak şöyle denmektedir: “Onlardan bazı zümrelere/çiftlere kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızıkı daha hayırlı ve daha süreklidir.”⁶⁹ Burada, söz konusu olanın, dünya malı olduğu aşikardır. Bir sonraki ayette geçen “(...) Biz senden rızık (için çalışmanı) istemiyoruz; seni biz besliyoruz...”⁷⁰ şeklindeki ifadeler de bunu gösteriyor. Razi’ye göre bu tür ayetlerdeki hitap her ne kadar zahir itibarıyla Hz. Peygamber’e ise de ondan kasıt tüm müminlerdir. Yani müminlerin, kafir ve münafıkların mallarına, evlatlarına ve kendilerine verilen diğer nimetlere imrenmemeleri istenmektedir.⁷¹ Hz. Peygamber’in ve ona inananların son derece büyük ekonomik sıkıntı yaşadıkları; maruz bırakıldıkları ekonomik boykot sonucu neredeyse yiyecek bir parça ekmek bulamadıkları dönemlerde,⁷² kendilerine göre lüks ve sefahet içinde yaşayan müşriklerin bu hallerine imrenmiş olmaları, servetlerine göz dikmiş olmaları mümkündür; fitratın gereğidir. Hz. Peygamber de bu fitri temayüle kapılmış olabilir... İşte Allah, onlara, müşriklerin içinde bulunduğu bu sefahetin, bu lüksün geçici olduğunu ve buna göz dikip aldanmamalarını söylemektedir.⁷³ Burada şuna bilhassa dikkat çekmek istiyoruz: Hz. Peygamber ve müminler mutlak manada dünya malından değil, müşriklerin yaşadığı lükse, onların sahip olduğu mal ve servete göz dikmekten sakındırılmaktadır. Bu husus, konumuz açısından çok önemlidir ve göz ardı edilmemelidir. Bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemesi açısından ayette geçen “Biz senden rızık (için çalışmanı) istemiyoruz; seni biz besliyoruz” manasındaki ifadenin, Hz. Peygamber’e peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için yapılmış özel bir tahsis olduğunu bilhassa hatırlatalım.

Nur suresinde de dünya hayatının menfaatinden bir sakındırma söz konusudur: “(...) Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için iffetli kalmak isteyen hizmetinizdeki genç kızları fuhşa zorlamayın...”⁷⁴ Burada ilk kez

⁶⁵ Bk. Ateş, *Tefsir*, IV/90.

⁶⁶ et-Tevbe, 9/55.

⁶⁷ Bk. ez-Zemahşeri, II/271.

⁶⁸ Bk. el-Kehif, 18/110; Fussilet, 41/6.

⁶⁹ Tâhâ, 20/131.

⁷⁰ Tâhâ, 20/132.

⁷¹ Bk. er-Râzî, XVI/91.

⁷² Bk. Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. S. Tuğ), İstanbul 1980/1400, I/122-123.

⁷³ Bk. Ateş, *Tefsir*, VI/459.

⁷⁴ en-Nur, 24/33.

açık bir şekilde müslümanların dünyevi menfaatlerden sakındırıldığını görmekteyiz. Ancak dikkat edilirse söz konusu olan, meşru bir menfaat değil; gayr-ı meşru bir kazanç elde etmedir. Üstelik ayetin nüzul sebebi sadesinde zikredilen haberlere baktığımızda, burada söz konusu olan şahsın, münafıkların reisi olan Abdullah b. Ubeyy olduğunu görüyoruz.⁷⁵ Bu baskı ister ondan, ister bir başkasından gelsin, meşru değildir. Burada içinde baskı olan, zulüm bulunan yasaklanmış bir eylem söz konusudur. İşte Kur'an, "*dünya hayatının menfaati*" dediği bu çıkardan inananları sakındırmaktadır. Helal rızık elde etmek için yapılacak sa'yü gayretten, sarf edilecek çabadan, harcanacak emekten ve bunun karşılığı olarak elde edilecek temiz kazançtan sakındırma söz konusu değildir.

İnanan insanların açık bir şekilde dünya hayatına ve onun ziynetine karşı sakındırıldıkları yerlerden biri de Nisa suresi 94. ayettir: "*Ey inananlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyice anlayıp dinleyin; size selam verene, dünya hayatının menfaatini gözeterek: Sen mümin değilsin demeyin...*" Bir rivayete göre Fedek ehlinde Mirdas b. Nubeyk müslüman olmuştu. Aralarında Üsâme b. Zeyd'in de bulunduğu bir seriyye, Mirdas'ın müslüman olmayan kabilesine saldırmış, herkes kaçmış, ancak Mirdas müslüman olduğu için kaçma gereği duymamış ve koyunlarını gütmeye devam etmişti. Yanına gelen seriyyedekilere müslüman olduğunu söylediği ve onlara selam verdiği halde, Üsâme onu öldürmüştü. Olayı haber alan Hz. Peygamber çok kızmış ve Üsâme'yi "yanındakilere göz diktiğin için mi öldürdün" diyerek azarlamış ve ona bu ayeti okumuştur.⁷⁶ Bu konuda başka rivayetler de vardır ki, hepsinde bir müslümanın haksız yere öldürüldüğü ve yine haksız bir şekilde mallarına el konduğu anlatılmaktadır.⁷⁷ Öyle veya böyle, müslümanların haklı olmadıkları bir gerekçe ile birini öldürdükleri rivayetlerde geçmektedir⁷⁸ ve bunu dünyevi menfaat için yaptıkları da Kur'an'da sabittir. Yukarıda anlattıklarımız da bunu teyit etmektedir. Burada açık bir şekilde dünya hayatına ve malına cephe almak, onları kötü göstermek, kınamak gibi bir husus yoktur. Ortada bir haksızlık vardır ve Kur'an bu haksızlık üzerine menfaat bina edilmesini kınamakta, onun yerine Allah rızasını, Allah katında bulunmayı talep etmeyi önermektedir.

Savaş emrine lakayt kalan müminlerin eleştirildiği Tevbe suresi 38. ayette, inananlar dünya hayatından sakındırılmaktadırlar: "*Ey inananlar, size ne oldu ki, Allah yolunda topluca savaşa çıkın, dediği zaman yere çakılıp*

⁷⁵ Bk. el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 335-336; er-Râzî, XXIII/220; İbn Kesir, *Tefsir*, VI/57-59.

⁷⁶ Bk. el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 177; ez-Zemahşerî, I/541; er-Râzî, XI/3.

⁷⁷ Bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Kutubu's-Sitteh içinde)*, Çağrı yay. İstanbul 1401/1981, *Kitâbu Tefsiri'l-Kur'ân, Tefsiru Sâreti'n-Nisâ*; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim, (el-Kutubu's-Sitteh içinde)*, Çağrı yay. İstanbul 1401/1981, *Kitâbu'r-Tefsir*, 22; et-Taberî, *Tefsir*, V/222-225; el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 175-178; er-Râzî, XI/3; İbn Kesir, *Tefsir*, II/336-337; el-Beydâvî, I/231; Yazır, II/1426-1428.

⁷⁸ Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, II/336-339.

kaldınız? Ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? Oysa dünya hayatının geçimi, ahiretin yanında pek azdır.” Daha önce de belirttiğimiz gibi, burada bir savaşa çağrı hali söz konusudur. Müminler son derece sıkıntılı bir dönemde ve oldukça kalabalık bir orduyla savaşa davet edilmektedirler; buna rağmen onların hepsi Allah’ın ve Rasulünün emrine itirazsız uyarlar. Ancak bazıları muhtelif nedenlerden dolayı ağır davranır, bu çağrıya uymak istemez.⁷⁹ Bunlar bu tavırlarıyla, Allah’ı ve Resulünü değil, içinde yaşadıkları menfaate dayalı dünyalarını tercih etmiş oluyorlardı. Bu yüzden de sert bir şekilde kınanmışlardır.⁸⁰ Buradaki itap, hiçbir şekilde dünya hayatını ve metanını tamamiyle terk etmeyi icap ettirecek bir itap değildir. Burada Allah’ın ve Hz. Peygamber’in davetine icabet etmenin gereği vurgulanmaktadır.

Hiz. Peygamber’in eşlerine hitap eden şu ayetlerde de dünya metandan sakındırma söz konusudur: “Ey Peygamber, eşlerine söyle: Eğer siz dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin, size boşanma bedelini vereyim ve sizi güzellikle salıvereyim.”⁸¹ Bilindiği gibi, Hiz. Peygamber’in eşleri, diğer kadınların eşlerinden talep ettikleri gibi ondan giyim-kuşamla ilgili bir takım taleplerde bulunmuşlar,⁸² süse, refaha meyletmişlerdi.⁸³ O zamanlar yaşadığı ekonomik sıkıntı nedeniyle eşlerinin bu taleplerine olumlu cevap veremeyen Hiz. Peygamber, onlardan gelen ısrarlar ve baskılar sonucu daralmış, sıkıntı içine düşmüştür.⁸⁴ İşte bu noktada ilahi vahiy, ona eşlerine böyle bir teklif götürmesi yönünde tecelli etmiş ve o da eşlerine bunu söylemiştir. Eşleri ise, yaptıkları hatanın farkına varmış ve sözünü ettiğimiz ayetin akabinden gelen şu ayetteki teklifi tercih etmişlerdir.⁸⁵ “Yok eğer Allah’ı, Elçisini ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki, Allah, sizin güzel hareket edenlerinize büyük bir mükafat hazırlamıştır.”⁸⁶

Aslında burada dünya hayatını ve onun ziynetini kötileyen herhangi bir ifade yoktur. Bu açıdan bu ayete istinaden, dünyadan ve dünya nimetlerinden inananları sakındırmak doğru olmaz. Ayet, dünya hayatını ve onun ziynetini istedikleri için Peygamber eşlerini kınamamakta; fakat bu talepler Peygamber’i sıktığı ve onu daralttığı için böyle bir teklif getirmektedir.⁸⁷ Her kadın gibi,

⁷⁹ Bk. el-Vâhidi, *Esbabu Nüzûli'l-Kur'an*, 250-251; ez-Zemahşerî, II/263; er-Râzi, XVI/59; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/94.

⁸⁰ Bk. Yazur, IV/2543-2544.

⁸¹ el-Ahzâb, 33/28.

⁸² Bk. Derveze, *Tefsîr*, I/35; Ateş, *Tefsîr*, VII/155.

⁸³ Bk. Süleyman Ateş, *İşari Tefsîr Okulu*, İstanbul 1998, 12-13.

⁸⁴ Bk. Ateş, *Tefsîr*, -VII/156; Sadrettin Gümüş, *Rasulullah'ın (sa) Aile Hayatı ile İlgili Ayetlerin Toplu Değerlendirilmesi, Hiz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul ts., 235.

⁸⁵ ez-Zemahşerî, III/518; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/403.

⁸⁶ el-Ahzâb, 33/29.

⁸⁷ Bk. Gümüş, 235.

onların da makul ölçüler içerisinde güzel giyinmek, süslenmek, ziynet kullanmak gibi hakları vardır ve böyle de yapmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber, Necâşi'den hediye olarak gelen kokuları eşlerine dağıtmış, bunlardan **Ümmi Habibe** payına düşenleri kullanmıştır.⁸⁸ Hz. Aişe'nin kullandığı gerdanlığın, ifk hadisesinin önemli etmenlerinden biri olduğu da malumdur.⁸⁹ Kur'an Hz. Aişe'yi böyle bir ziynet kullandığı için eleştirmemektedir. Bu olayda Hz. Peygamber'in eşlerine bir takım kısıtlamalar getirildiği halde,⁹⁰ asla dünya malını ve ziynetini kullanmama gibi bir yasağa maruz bırakılmamışlardır. Bununla beraber, Hz. Peygamber'in eşlerinin ima ile de olsa dünya nimetlerinden sakındırıldığı söylenebilir. Zaten onlar da bunu idrak etmiş ve dünya hayatı ile onun ziynetini değil, Allah'ı ve Resulünü tercih etmişlerdir.

Başka yerlerde de dünya hayatının aldatıcı olduğuna dikkat çekilerek, buna karşı dikkatli olmaları ve dünya hayatının cazibesine kapılmamaları için insanlara uyarılarda bulunmaktadır: *"Ey insanlar, Allah'ın va'di haktur; o halde dünya hayatı sizi aldatmasın..."*⁹¹

b – Dünya Hayatında Süslü, Güzel ve Temiz Yiyeceklerin Müminlere Hasredilmesi

Kur'an, müminlere dünya hayatında güzellikler talep etmelerini tavsiye temekte, dünya hayatının tüm nimetlerinden en güzel şekilde istifade etmelerini emretmektedir.⁹² *"Onlardan kimi de şöyle der: Rabbimiz bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver. Bizi ateş azabından koru!"*⁹³ Hz. Peygamber'in en çok ettiği ve müslümanlara etmelerini tavsiye ettiği duanın da bu olduğu rivayet edilmektedir.⁹⁴ Müfessirlerimiz ayette geçen ve güzellik diye Türkçeye çevrilen *"hasene"*den kastın, beden sağlığı, ilim ve ibadet yanında ayrıca iyi bir geçim, mal ve helal rızık gibi güzellik vasfını haiz her şey olduğunu söylemektedirler.⁹⁵ Konuyu geniş geniş irdeleyen Razi, ilgili ayetlerde dua hususunda iki tip insandan bahsedildiğini; bunlardan birinin, sadece dünya için talepte bulunanlar, diğerinin ise hem dünya, hem de ahiret için talepte bulunanlar olduğunu açıkladıktan sonra, sadece ahireti talep eden üçüncü bir tipin zikredilmediğini, çünkü böyle bir tipin Kur'an nazarında kabul

⁸⁸ İbrahim Canan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, 294.

⁸⁹ Bk. et-Taberî, *Târîh*, II/111-115; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/178 vd; Canan, 293.

⁹⁰ Bk. el-Ahzâb, 33/32-33.

⁹¹ Fâtur, 35/5. Ayrıca bk. Lokmân, 31/33.

⁹² Bk. Derveze, *Tefsîr*, I/36-41.

⁹³ el-Bakara, 2/201.

⁹⁴ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/356.

⁹⁵ Bk. et-Taberî, *Tefsîr*, II/300-301; ez-Zemahşeri, I/246; er-Râzî, V/188-189; el-Beydâvî, I/113; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/355-356; Yazır, II/727. Ayrıca bk. *Tefsîru'l-Hasani'l-Basri*, (Cem` M. Abdurrahim), el-Kahire tarih yok, I/144.

görmediğini; ayrıca bunun insanın fitratına da ters düştüğünü belirtmektedir.⁹⁶ Tefsiru'l-Menar'da ise, ayette geçen 'hasene'nin bir mahzufun sıfatı olduğu ve ayetin açık seklinin 'hayaten haseneten' olduğu belirtilmektedir. Daha sonra bunun dünyada güzel bir hayat anlamına geldiğine işarette, dünyada güzel bir hayat yaşamak için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁹⁷ **Karun**'a yapılan, ama aslında herkese yönelik olan şu hitap ne kadar manidardır: "Allah'ın sana verdikleri içinde ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutm..."⁹⁸ Müfessirlerimiz bu ifadeyi, dünya hayatında mübah olan her şeyden nasiplen şeklinde yorumlamışlardır.⁹⁹ O halde doğru olan, bu ikisi arasında denge kurmaktır; ne dünya için ahireti terk; ne de ahiret için dünyayı terk... İkisini birlikte götürmek, ikisinde de en güzel şekilde yaşamak. Kur'an'ın mü'minlere bu konuda vermek istediği anlayış budur.

Kur'an, müminlerden dünya hayatında güzellikler dilemelerini istediği gibi,¹⁰⁰ ayrıca bu güzelliklerin onlara ait olduğunu da belirtmektedir: "“De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı süslü, güzel ve tatlı rızıkları kim haram etmiş? De ki: O, dünya hayatında inananlarıdır. Kıyamet gününde ise yalnız inananlar içindir onlar...”¹⁰¹ Bu ayet, çok açık bir şekilde dünya denen gezegen üzerinde halk edilen güzelliklerin diğer insanlarla birlikte inananlar için olduğunu bilhassa belirtmektedir. Müfessirlerimiz ayette geçen “ziynet” ile başta kıyafet olmak üzere kendisiyle süslenilen her şeyin; “tayyibât” ile de yiyecek ve içecek türünden lezzet veren her şeyin murat edildiğini söylemektedirler.¹⁰² **Kuşeyri** gibi mutasavvıf müfessirler ise ayetteki ziyet ve tayyibatı, daha ziyade manevi hususlarla açıklayarak dünyevi nimetlerle irtibatlandırmamaktadırlar.¹⁰³ **el-Hasanu'l-Basri** ise, bu ayetin tefsiri sadedinde Hz. Peygamber'in yüceliğine işaret ettikten sonra, buna rağmen o yerde oturuyor, yemeğini yerde eliyle yiyor, galiz elbiseler giyiyor, eşeğe biniyordu... **el-Hasanu'l-Basri** bunları verdikten sonra, Hz. Peygamber'in, 'kim sünnetimden yuz çevirirse, o benden değildir' manasındaki hadisini vererek, zımnen insanları Hz. Peygamber'in bu hayatını örnek alarak böyle yaşamaya davet ediyor. Esasen o, aynı yerde dünya malından rahatlıkla yiyip içenleri, evlerini süsleyenleri kinamaktadır.¹⁰⁴ **Razi**, bu ayetin tefsirinde **Osman b. Maz'**un ile ilgili uzunca bir hadis nakleder. Buna göre **Osman**, Hz. Peygamber'e gelerek, nefisini dünyevi tüm lezzetlerden uzak

⁹⁶ Bk. er-Râzî, VI/187.

⁹⁷ Muhammed Resid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut tarih yok, II/237-240.

⁹⁸ el-Kasas, 28/77.

⁹⁹ Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, VI/264.

¹⁰⁰ Bk. el-Bakara, 2/201.

¹⁰¹ el-A'râf, 7/32.

¹⁰² Bk. ez-Zemahşerî, II/97; er-Râzî, XIV/63.

¹⁰³ Bk. Kuşeyri, *Letâif*, I/530-531.

¹⁰⁴ *Tefsiru'l-Hasani'l-Basri*, I/375.

tutmaya istediğini söyler. Hz. Peygamber onu her türlü aşırıktan sakındırır, Allah'ın kulları için mübah kıldığı şeylerden istifade etmesini emrederek, bunun kendi sünneti olduğunu, kendi sünnetinden yüz çevirenin halinin perişan olacağını söyler.¹⁰⁵ Bu meyanda inananların nelerden sakınmaları gerektiği bir sonraki ayette verilmiştir: “*De ki: Rabbim ancak gizlisi ve açığıyla tüm fuhşiyatı/iğrenç olan şeyleri, günahı ve haksız yere saldırmayı; hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemeyi haram etmiştir.*”¹⁰⁶ Üzerinde durduğumuz ayetin soru kalıbında gelmesi de yine müfessirlerimize göre bu hususların asla haram olmadığını beyan içindir.¹⁰⁷ İman etmeyenler de onlardan istifade ettiği halde burada tüm bu ziynet ve tayyibâtın, “*li'l-lezîne âmenû*” denilerek iman edenlere ait olduğunun belirtilmesi, bunların esas itibarıyla mü'minler için yaratıldığını ifade etmek içindir.¹⁰⁸ O halde tüm bu nimetler evvel emirde inananlar içindir; öncelikle onların bunlardan istifade etmeleri gerekir; kafirler ise ancak onlara ittiba ile bunlardan yararlanabilirler.¹⁰⁹ Maide suresi 87. ayette de Allah'ın helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmemeleri, bu konuda sınırı aşmamaları inananlara emredilmektedir. Bütün bunlara rağmen, dünya hayatını müminler için zindana çeviren anlayışların nasıl çıktığını anlamak mümkün değildir. Ayet, dünya hayatında halk edilen tüm bu nimetlerin esas itibarıyla müminlerin olduğunu ve onların istifadesine sunulduğunu, diğer insanların ancak onlara itibayla bunlardan yararlanabileceğini sarahatle ifade ederken, müslümanlar arasında oluşturulan garip bir anlayışla bütün bunlar inkarcıların asıl malı addedilmiş, müslümanlar ise ancak onlara ittibayla bunlardan yararlanabilir hale getirilmişlerdir. Yani Kur'an'daki espri ne yazık ki tam tersine çevrilmiştir. **el-Hasan el-Basri'nin** bu ayeti tefsir ederken, “nefsi yaşatacak kadarından fazlasını yemek doğru değildir” şeklindeki yorumu ve yukarıda verdiğimiz açıklamaları¹¹⁰ bu anlayışın önemli dayanaklarından. Ayrıca bu anlayışı pekiştirmek için “*dünya mü'minin zindanı, kafirin cennetidir*”¹¹¹ şeklinde bir de hadis nakledilmiştir ki, bu hadis hemen hemen bütün tefsir kitaplarımızda yer almaktadır. Biz bu hadisin Kur'an'daki genel manayla örtüşmediği kanaatindeyiz. Her ne kadar hadis çeşitli şekillerde tevil edilmişse de¹¹² daima dünyayı ve dünya hayatını kötileyip tahkir etmek bağlamında kullanılmış; bu

¹⁰⁵ Bk. er-Râzî, XIV/63. Ayrıca bk. Derveze, *Tefsir*, II/27-28.

¹⁰⁶ el-A'râf, 7/33.

¹⁰⁷ Bk. ez-Zemahşerî, II/97; Derveze, *Tefsir*, II/29; Ateş, *Tefsir*, III/331.

¹⁰⁸ ez-Zemahşerî, II/97.

¹⁰⁹ Bk. er-Râzî, XIV/64; Resid Rıza, VIII/390-393; Ateş, *Tefsir*, III/332.

¹¹⁰ Bk. Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, İstanbul 1998, 43.

¹¹¹ Bk. Müslim, *Kitâbu'z-Zühhd ve'r-Rakâik*, I; et-Tirmizî, *Kitâbu'z-Zühhd*, 16; İbn Mâce, *Kitâbu'z-Zühhd*, bab 3, 4113.

¹¹² Bk. Bursevî, II/538; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez neşr. İstanbul 1980, XI/7072; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983.

ve benzeri hadislerle müminler dünyadan-dünya hayatından uzaklaştırılmışlardır. Başta **Sahih-i Müslim** olmak üzere önemli hadis kaynaklarımızda geçen bu hadisin, sözünü ettiğimiz anlayışı teyit edip desteklemek üzere kullanılmasını yanlış ve sakıncalı buluyoruz. Bize göre bu hadis –şayet sahih ise- kendi şartlarında değerlendirilmeli, özel bazı kişi ve hallere hasredilmelidir. Bu ve benzeri haberleri esas alarak islamın dünya hayatına bakışını belirlemek asla doğru değildir.

Bu tür anlayışlar ihdas ederek inananları Allah'ın nimetlerine karşı soğutmak, ilgisiz kılmak ve onları dünyaya küstürüp el etek çektirmek elbette bunu yapanları büyük bir vebal altına sokmuştur. Hele hele bu kişiler bu anlayışı dinin bir prensibiymiş gibi, din adına ortaya koymakla veballerini katmerleştirmiş olmaktadır. Allah bu anlayışı sergileyenleri “Allah'ın kulları için çıkardığı süslü, güzel ve tatlı rızıkları kim haram etmiş?” diyerek sert bir şekilde eleştirmekte, bunların bu anlayışlarının tam tersine, inanlardan bütün bu nimetlerden bol bol istifade etmelerini istemektedir.¹¹³ “(...) Allah'ın rızıkından yeğîn, için...”¹¹⁴ “(...) Yeğîn, için, fakat israf etmeyin...”¹¹⁵ Bu nimetler kıyamet gününde ise yalnız inananlar içindir ve Allah orada da bol bol yemelerini salih kullarına emretmektedir: “(Daha önce) yaptıklarınıza karşılık afiyetle yeğîn, için!”¹¹⁶ O halde dünya hayatında yaratılan her türlü güzellikten inananlar meşru sınırlar dahilinde gönül rahatlığı içinde ve en güzel şekilde istifade etmelidirler.

Allah, yolunda çarpışanlara hem bu dünyada, hem de ahirette karşılığını en güzel şekilde vereceğini belirtiyor. Çünkü Allah güzel davrananları sever.¹¹⁷ Kur'an Allah'ın veli kullarına dünya hayatında müjdelere olduğunu söylemektedir.¹¹⁸ Yine Kur'an, “Erkek veya kadın; her kim, inanmış olarak hayra ve barışa yönelik bir iş yaparsa/bir hayır işlerse onu hoş bir hayatla yaşatırız. Ve böylelerinin ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz.”¹¹⁹ diyerek, müminlerin dünya hayatında tertemiz ve güzel bir şekilde yaşamalarının gereğine işaret etmektedir. O halde, dünya hayatında hoş ve güzel bir şekilde yaşamak, nimetlerden ilahi ölçüler çerçevesinde yararlanmak, öncelikle inananların hakkı ve görevidir.¹²⁰ Bize göre ayette sözü edilen hoş hayat, dünya

¹¹³ Bk. Ateş, *Tefsir*, III/332; Abdulkadir Udeh, *İslam ve Siyasi Durumumuz*, (Çev. belli değil), Pınar Yay. İstanbul 1986, 46-48; Muhammed Kutub, *İslam'da Fırtına ve Cemiyet*, (Çev. M. Süslü), İstanbul 1979, 93-94.

¹¹⁴ el-Bakara, 2/60. Ayrıca bk. el-Bakara, 2/187.

¹¹⁵ el-A'raf, 7/31.

¹¹⁶ el-Murselât, 77/43. Ayrıca bk. et-Tûr, 52/19; el-Hâkka, 69/24.

¹¹⁷ Bk. Âl-i İmrân, 3/146-148.

¹¹⁸ Bk. Yûnus, 10/62-64.

¹¹⁹ en-Nahl, 16/97.

¹²⁰ Bk. Derveze, *Tefsir*, I/25-26; M. Ali Haşimî, *Müslüman Şahsiyeti*, (Çev. R. Tosun), İstanb. 1992, 38-48.

hayatında olacaktır. Nitekim **el-Kadi** de, hemen akabinde gelen ibareyi delil getirerek burada sözü edilen hoş hayatın, dünya hayatında olacağını söylemiştir.¹²¹ Buna karşılık, **es-Süddi, el-Hasan el-Basri, Said b. Cübeyr** gibi pek çok müfessir sözü edilen hoş hayatın, kabirde veya ahiret hayatında olacağını iddia etmişlerdir. Bunlar dünya hayatında pek çok sıkıntıların olduğunu ileri sürerek, hoş hayatın ancak, ölüm de dahil hiçbir sıkıntının olmadığı ahiret hayatında olabileceğini söylemektedirler.¹²² Hoş hayatın dünya hayatında olacağını söyleyenlerin de önemli bir kısmı, bundan kastın kanaat, bir günlük yiyeceğe sahip olmak vs. olduğunu belirtmişlerdir.¹²³

Görüldüğü gibi alimlerimiz çoğunlukla dünya hayatını değil, ahiret hayatını öne çıkarmışlar ve dünya hayatında "*hoş bir hayat*"ın olamayacağını söylemişlerdir. Esasında dünya hayatını mevzu bahis eden her ayetin tefsirinde müfessirlerimizin bu yaklaşımını sezmek mümkündür. Her ne kadar zaman zaman müminin dünya hayatından istifade etmesinin gereğine işaret edenler olmuşsa da çoğunlukla üzerinde durdukları husus, dünya hayatı ve metandan uzak durmaktır. Bilhassa işari ve rivayet tefsirlerinde bu anlayış daha belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Ancak dirayet tefsirlerinde verilen bilgilerin de çoğunlukla bu meyanda olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim **ez-Zemâhşeri, Kasas** suresi 60. ayeti açıklarken, **İbn Abbas**'tan şöyle bir haber nakletmektedir: "Allah dünyayı yarattı ve ahalisini üç sınıfa ayırdı; mü'min, münafık ve kafir. Mü'min dünya malından yaşamını sürdürmesine yettiği kadarını alır (yetezvevedu), münafık süsünü de alır ve süslenir (yetezeyyenu); kafir ise ondan bolca yararlanır (yemetetue)."¹²⁴ **er-Razi** de, dünya için tahsil edilen ile ahiret için tahsil edilenlerin arasını cem etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre Allah, mükellefi onlardan istediğini elde etmeye muktedir kılmıştır; mükellef onlardan birini tahsil etmek için uğraşınca, diğeri fevt olur...¹²⁵ **en-Nesefi, Al-ı İmran** 14. ayeti tefsir ederken, "bütün bunlar dünyada kendilerinden istifade edilen hususlardır. Sonra Kur'an onları zühde teşvik ederek diyor ki..." diyerek, açık bir şekilde Kur'an'ın müminleri zühde yani bunları bırakmaya teşvik ettiğini belirtmektedir.¹²⁶ Oysa bize öyle geliyor ki, ilahî irade müminin dünyaya ve dünya metana uzak ve ilgisiz durması istikametinde değil, tam tersine bunlardan meşru esaslar çerçevesinde en iyi şekilde yararlanması yönündedir. Kur'an hiçbir yerde hayatın nimetlerine sırt

¹²¹ Bk. **er-Râzî, XX/112; Ebu's-Suûd, V/139.**

¹²² Bk. **er-Râzî, XX/113.**

¹²³ Bk. **er-Râzî, XX/112.**

¹²⁴ Bk. **ez-Zemâhşeri, III/411.**

¹²⁵ Bk. **er-Râzî, III/175.**

¹²⁶ Bk. **en-Nesefî, I/148.** Ebu's-Suûd da benzer şeyler söyleyerek zühde teşvik etmektedir. (Bk. **Ebu's-Suûd, II/14).**

çevirmeyi tavsiye etmez.¹²⁷ Şu ana kadar işediğimiz ayetler bizi bu noktaya götürmektedir. Kur'an çoğunlukla dünya hayatını kınamadan, tahkir etmeden verir. Ancak daima dünya hayatının ahirete göre kısa ve geçici olduğunu söyler. Başta **İbn Kesir**, es-Saalibî olmak üzere pek çok alimimiz bu sözün arkasında bir tahkirin olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Bize göre burada bir tahkir yoktur; sadece bir gerçeğin ifadesi vardır; dünya hayatı geçici, ahiret ise ebedidir. Bunun gibi dünya hayatının nimetleriyle ahiretin nimetlerinin kıyas edildiği yerlerde de bir gerçeğin altı çizilmektedir, herhangi bir kınama, ayıplama, tahkir yoktur. Kur'an'ın kınadığı ve ayıpladığı şey, insanların ahireti terk edip bütünüyle kendilerini dünyaya vermeleridir.

Bazı müfessirlerimizin bu tür değerlendirmelerde bulunmalarında, ilgili ayetlerin söylendiği bağlamı, yani siyak-sıbak bütünlüğünü¹²⁹ hesaba katmaksızın, bunları tek başına müstakil birer ayet olarak ele alıp incelemelerinin ve nüzul sebebini göz ardı ederek muhatap kitlesini karıştırmalarının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca yaşın da bu tür değerlendirmelerde bulunmada rolünün büyük olduğunu unutmamak gerekir. Yaşı ilerlemiş insanların daha önce yaşadıkları günleri kısa ve basit olarak gördükleri malumdur. Müfessirlerimizin çoğunun da, tefsirlerini ömürlerinin sonlarına doğru ilerlemiş yaşlarda yazdıkları hesaba katılırsa, neden böyle yorumlar yaptıkları daha rahat anlaşılabilir.

Kur'an, ayrıca yeryüzünde yaratılan varlıkların da insanların emrine verildiğini söylemektedir: "*Gökten belli ölçü ve miktarda su indirip onu yerde tuttuk. Biz onu gidermeğe de kadiriz. Onunla size, içlerinde sizin için birçok meyveler bulunan hurma ve üzüm bahçeleri yetiştirdik. Onlardan yiyorsunuz... Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Onların karınlarındakinden size içiriyoruz. Onlarda sizin için birçok yarar vardır. Onlardan yiyorsunuz.*"¹³⁰ "*Görmediniz mi Allah göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi ve size zahir ve batın nimetlerini bol bol verdi.*"¹³¹ Bu ayet müminler de dahil insanlara, sadece dünya üzerinde bulunanlardan değil, aynı zamanda göklerde olan nimetlerden de¹³² istifade etmelerini emrederken, sözünü ettiğimiz anlayış mensupları, inananları gökteki nimetler bir yana yerdekilerden de mümkün olduğunca mahrum bırakmaya ve onlara karşı ilgisiz kılmaya çalışmaktadırlar...

¹²⁷ Bk. M. A. Draz, *Kur'an Ahlakı*, (Çev. E. Yüksel - Ü. Günay), İstanbul 1993, 258.

¹²⁸ Mesela bk. İbn Kesir, *Tefsir*, II/155; es-Saalibî, I/249; Bursevî, VIII/469.

¹²⁹ Önemi için bk. Mustafa Ünver, *Kur'an'ın Anlamada Siyakan Rolü Bütünlük Üzerine*, Ankara 1996, 32-39.

¹³⁰ Mü'minûn, 23/18-21.

¹³¹ Lokmân, 31/20. Ayrıca bk. el-Câsiye, 45/13.

¹³² Bunlar için bk. Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri İslam Açısından Kainat ve İmkanları*, İstanbul 1995, 406-438.

Bütün bunlar, müslümanlar da dahil tüm insanlara Allah'ın bu dünyadaki lütuf ve ikramıdır. "(...) Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim ve çok nankördür."¹³³ Bu güzelliklerden yararlanmaktan içtinap etmek, ilahi ikrama karşı çıkmaktır, nankörlüktür... Allah'ın ikramına bir müslümanın bigane kalması düşünülemez.

5 – Dünya Hayatını Tercih Edenlerin Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'de ilgili ayetler incelendiğinde dünya hayatını tercih edenlerin bazı özellikleri tesbit edilebilir. Nitekim, Bakara 85. ayette bunların, kendilerine indirilen kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkar ettikleri görülür. İsrail oğullarının söz konusu edildiği ayetlerde, bunların işlerine gelmediği zaman Tevrat'taki hükümleri kulak ardı ettikleri ifade edilmektedir.¹³⁴ Yine Bakara suresinde belirtildiğine göre bunların özelliklerinden biri de, inananlarla alay etmektir: "*İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. (Onlar) inananlarla alay ederler...*"¹³⁵ Başka bir özellikleri de "dinlerini oyun ve eğlence yerine koymalarıdır.¹³⁶ Allah'ın ayetlerini inkar etmek,¹³⁷ Allah'la buluşmayı ummamak,¹³⁸ Allah'ın yoluna engel olup onu eğmeye çalışmak,¹³⁹ kulakları ve gözleri mühürlü olduğu için hakikati fark edememek,¹⁴⁰ cahil olmak, işlerin arka planını görememek...¹⁴¹ bunların zikredilen bazı vasıflarıdır.

C- Tasavvuf Anlayışında Dünya Hayatı ve Kur'an Açısından Değerlendirilmesi

Tasavvuf erbabına göre Kur'an, dünya hayatını ve dünyevi nimetleri yermekte, inananları ondan içtinap etmeye çağırılmaktadır... Onlara göre, "(...) *De ki: Dünya metaı azdır; korunanlar için ahiret daha hayırlıdır...*"¹⁴² ayeti ve benzeri ayetler, insanları dünyaya karşı zahit olmaya teşvik etmektedir. Yine onlara göre Kur'an'da dünyayı yeren ve ona karşı isteksiz durmayı emreden daha pek çok ayet mevcuttur.¹⁴³ Nitekim el-Hasan el-Basri'nin, "sakın dünya hayatı sizi aldatmasın" anlamına gelen Fatır suresi 5. ayetini okuduktan sonra, etrafındakilere, "sakın ha, dünya ile meşgul olmayın, zira dünyanın meşgalesi

¹³³ İbrâhîm, 14/34.

¹³⁴ Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, I/173-174.

¹³⁵ el-Bakara, 2/212.

¹³⁶ Bk. el-En'âm, 6/70; el-A'râf, 7/51.

¹³⁷ Bk. el-En'âm, 6/130; el-A'râf, 7/51.

¹³⁸ Bk. Yûnus, 10/7.

¹³⁹ Bk. İbrâhîm, 14/2-3.

¹⁴⁰ Bk. en-Nahl, 16/106-109.

¹⁴¹ Bk. el-Kasas, 28/79-80; er-Rûm, 30/7.

¹⁴² en-Nisâ, 4/77.

¹⁴³ Bk. Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, (Haz. S.Uludağ), Dergah yay. İstanbul 1991, 253; Bursevî, II/135.

çoktur...” dediği nakledilmektedir.¹⁴⁴ el-Kuşeyri ve İbnü'l-Arabî de En'am suresi 32. ayeti tefsir ederken, nefse haz veren, dünyadandır; dünyadan olan ise seni Rabb'inden alıkoyar... demektirler.¹⁴⁵ Bu noktaya işaret eden Gazali, Kur'an'ın pek çok ayetinde, halkı dünyadan döndürmeye ve ahirete yöneltmeye çağrı vardır. Peygamberlerin maksatları da budur. Onlar ancak bunun için gönderilmişlerdir, demektir.¹⁴⁶ Bu kanaatteki insanlar, bu çağrıya uyarak dünyadan ve dünyaya ait her şeyden sakındıklarını, inzivaya çekilerek dünya nimetlerinden uzak durmaya çalıştıklarını söylemektedirler.¹⁴⁷ Bunlar, dünya ve dünya nimetlerine karşı ilgisiz ve soğuk durmayı, ondan el etek çekmeyi ve küs olma tavrını “zühhd” ile isimlendirerek,¹⁴⁸ buna halkın rağbet etmesi için çalışmışlardır. Gazali, hallerin en yücesi olarak gördüğü bu hali, kişinin sahip olduğu maldan hoşlanmayıp, ondan eziyet duyacak durumda olması şeklinde açıklar.¹⁴⁹ Ona göre bu durumdaki kişi, malı almaktan kaçacak, ondan buğz edecek, onun şerrinden sakınacaktır.¹⁵⁰ Bu anlayışta dünyayı ve dünyaya ait olan her şeyi terk esastır.¹⁵¹ Hatta helallerden bile uzak durulmalıdır.¹⁵² Onlara göre asıl fazilet helali terktedir.¹⁵³ Dünyanın haramına karşı zühd içinde bulunmak farz-ı ayın, helaline karşı zühd etmek ise fazilet ve süstür. Zira dünyanın haramı ateş, helali ölüye benzer; ancak zaruret halinde zaruret miktarınca yenmesi caizdir.¹⁵⁴ Dünyanın helali öldürücü zehir olmaktan uzak ise de, içine tükürük ve sümük gibi ikrah olunacak şeyler atılmış bir tatlı olup, dışı temiz ve süslü görünmüştür. O pisliği onda gören kimse, ona karşı zahit

¹⁴⁴ Bk. Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, 42-43.

¹⁴⁵ Bk. Kuşeyri, *Letâif*, I/468; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût 1387/1968, I/432.

¹⁴⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, Dâru'n-Nedveti'l-Cedîd, Beyrût ts., III/202.

¹⁴⁷ Bk. Ebû Hafı Ömer es-Suhreverdî (v. 632/1243), *Avarifu'l-Maarif Tasavvufun Esasları*, (Çev. H.K. Yılmaz – İ. Gündüz), Erkam yay. İstanbul 1409/1989, 61.

¹⁴⁸ Bk. Ebubekir Muhammed b. İshak Kelâbâzî (v. 380/990), *Doğuş Devrinde Tasavvuf (et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf)*, (Haz. S. Uludağ), Dergah yay. İstanbul 1992, 142-143; Ebû Abdurrahman es-Sülemî (v. 412/1021), *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri* (Çev. S. Ateş), Ankara 1981, 24; Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 254-257; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul 1999, 103-104; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, 544; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1985, 104-106.

¹⁴⁹ Gazali'nin zühhd anlayışı ve dünya hayatı hakkındaki görüşlerinin tahlili için bk. Sabri Orman, *Gazali'nin İktisat Felsefesi*, İstanbul 1984, 85-87.

¹⁵⁰ Bk. el-Gazali, *İhya*, IV/190.

¹⁵¹ Bk. Ebû Hasan 'Alî b. 'Osman Hucvîrî (v. 465/1072), *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz. S. Uludağ), Dergah yay. İstanbul 1982, 176-280; Necmüddin Klübrâ, *Ustûlu Aşere Risâle ile'l-Hâdim Fevâihu'l-Cemâl Tasavvufî Hayat*, (Haz. M.Kara), Dergah yay. İstanbul 1980, 47-48; Y.N. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, 104-106.

¹⁵² Gazali'nin helal ve mübah olan şeylerden bile sakınılması gerektiği yönündeki görüşlerinin tahlili için bk. Orman, 82-85.

¹⁵³ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 253.

¹⁵⁴ Erzurumlu İbrahim Hakki, *Marifetnâme*, Bedir yay. İstanbul 1403/1983, 435.

olup ondan yemez, ancak zaruret miktarınca alır...¹⁵⁵ Bu yüzden züht hayatı yaşayan ve kendilerine “*zahit*” denilenlerin önemli bir kısmı, helal olan makul yaşama biçimini terk ederek harabelerde, mezarlıklarda, mağaralarda pejmürde bir vaziyette yaşamayı yeğlemişlerdir. Bu yüzden de tasavvuf tarihinde onlara mağarada yaşayanlar anlamında “*şüküftiyye*” denilmiştir.¹⁵⁶ Bir kişinin üstü başı ne kadar dağınık, kıyafeti eski ve yırtık, yünden giysileri kokuşup rahatsızlık verici ise, saç sakalı ne derece karışık, o kişi o kadar iyi, zahit ve değerli biri addedilmiş, bu pejmürde halin imandan olduğuna dair hadisler nakledilmiştir.¹⁵⁷ **Gazali** bu konuda şöyle bir hadis nakletmektedir: Peygamber buyurdu: “*Size cennet ehlinin padişahlarından haber vereyim mi? Ashap evet, ey Allah'ın Resulü, bize haber ver, deyince şöyle buyurdular: Onlar, zayıf ve başkası tarafından zulme uğrayan, saç sakalı tozlu topraklı bulunan, iki eski elbiseden başka elbisesi¹⁵⁸ olmayan kimsedir...*”¹⁵⁹ Bu insanlar, başta Hz. **Muhammed**, **Musa** ve **İsa** olmak üzere, pek çok peygamberin ve ashabın da zühd ve takvanın bir belirtisi olarak yün elbise giydiklerini söylemektedirler.¹⁶⁰ **Bedir** harbine katılanların bir çoğunun, yünden elbiseler giydikleri, terledikleri zaman yağmura tutulmuş davarlar gibi koktukları,¹⁶¹ bazı kimselerin Hz. Peygamber'e şikayetle, “*Ey Allah'ın Resulü, biz bunların kokularından rahatsız oluyoruz...*” dedikleri rivayet edilmektedir.¹⁶² Hemen hemen tasavvuf ve ahlakla ilgili tüm kitaplarda fakirlik övülmekte,¹⁶³ yamalı, yırtık elbise giymenin, yünden mamul giysiler istimal etmenin, dünyevi nimetlerden uzak durmanın önemi ve fazileti hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁶⁴ Hz. Peygamber'in çok basit giyinmek, vücuduna batıp onda izler bırakacak kadar sert hasırlar üzerinde yatmak, gıda olarak su ve arpa kullanmak suretiyle dünyevi nimetlerden sakındığı¹⁶⁵ yönündeki rivayetleri¹⁶⁶ de bu anlayışlarına mesnet yapmaktadırlar.

¹⁵⁵ Bk. Erzurumlu, 436. Ayrıca bk. el-Gazali, *İhya*, IV/216-218; Ebu Talip el-Mekki, *Kütü'l-Kulüb*, cl-Kahire 1961, I, 537'den naklen, S.Uludağ, “*Dünya*”, *DİA*, XI/24.

¹⁵⁶ Bk. Y.N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 4. baskı, İstanbul 1990, 12.

¹⁵⁷ Bk. İbn Mâce, *Kitâbu'z-Zühd*, bab 5, hadis no: 4120-4121.

¹⁵⁸ el-Gazali, zühdün tafsilatı hakkında bilgi verirken elbise sayısını bire düşürmekte ve zahidin şartı, elbisesini yıkadığı zaman, giymek için ikinci bir yedek elbisesinin olmamasıdır, demektedir. (Bk. *İhya*, IV/231).

¹⁵⁹ el-Gazali, *İhya*, IV/197. Ayrıca bk. İbn Mâce, *Kitâbu'z-Zühd*, bab 4, hadis no: 4115-4116.

¹⁶⁰ Bk. Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, 12-16; Y.N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 16.

¹⁶¹ Yine sahâbilerden bazılarının, burunlarındaki halkalardan tutulup güdülen develer gibi güdülerek Kâbeyi tavaf ettikleri haber verilmektedir. (Bk. Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, 15.) Güya ashabı övmek ve onların ne kadar büyük zahidler olduğunu beyan etmek için yapılan bu tasvirlerde bize göre ashaba hakaret edilmektedir.

¹⁶² Bk. Ateş, *İslam Tasavvufu*, 7; Y. N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 17-18.

¹⁶³ Bk. Kelâbâzî, 144-146; es-Sülemi, 16; el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/189-205; Bursevî, I/360-361, VIII/83-84.

¹⁶⁴ Örnekler için bk. Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/195; Y.N.Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 16-20. Ayrıca bk. el-Kardâvî, 11-12.

¹⁶⁵ Bk. el-Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*; Müslim, *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*; Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, 12-13.

¹⁶⁶ Bu rivayetler ağırlıklı olarak *Delail*, *Şemâil* ve *Kadi İyaz*'ın *Şifa*'sı gibi kitaplar ile ahlak ve tasavvuf kitaplarında bir yaşam tarzı anlayışı içinde verilmekte ve bu tür yaşamı teşvik edilmektedir. Şayet Hz.

Hatta buna fasıllar ayıranlar dahi vardır.¹⁶⁷ Dünya hayatında zengin oldukları ve rahat bir hayat sürdükleri için **Süleyman** peygamberin cennete girecek en son peygamber, **Abdurrahman b. Avf**'ın da cennete girecek en son sahabi olduğu dahi rivayet edilmiştir.¹⁶⁸ Süleyman peygamber, Allah tarafından “*ne güzel kul! daima Allah'a yönelen bir kul*” diye tavsif olunmuşken,¹⁶⁹ yine bizzat Allah, “*Doğrusu onun için katımızda yüksek bir makam ve güzel bir gelecek var*”¹⁷⁰ buyurmuşken, dünyaya ve dünya hayatına sırt çeviren zihniyet, sırf dünya hayatında rahat yaşamıştır, mülk ve saltanat sahibi olmuştur diye bu yüce peygamberi neredeyse cennetten mahrum edecektir. Aynı zihniyet, Rasulullah'ın eğitiminden geçmiş, hayatta iken cennetle müjdelenen ve daima malıyla müslümanlara destek olmuş¹⁷¹ olan Abdurrahman b. Avf'ı da, sırf zengin olduğu için ancak sürünerek, zorla cennete girebilmesine izin vermiş ve bu gayr-ı Kur'ânî iddiasını da Hz. Peygamber'e atfettiği hadislerle dayandırmıştır.¹⁷² Ne yazık ki **Gazali** gibi büyük bir alimimiz dahi, **Abdurrahman**'ın, hakkında Kur'an ayeti indiğini ve burada ilahi övgüye mazhar olduğunu, cennetle müjdelenen on kişiden¹⁷³ ve ashap arasında da en büyük şerefe nail olanlardan biri olduğunu belirttiği halde, sırf zengin¹⁷⁴ olması yüzünden halinin içler acısı olduğunu ifade etmekte ve zenginliğin kötü; buna karşılık fakirliğin üstün bir meziyet, fakirlerin Allah'ın en sevgili kulları olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵ Doğrusunu söylemek gerekirse, **Gazali**, **Münziri**,¹⁷⁶ **Erzurumlu İbrahim Hakkı** ve benzerlerinin fakirliğin fazileti ve zenginliğin rezaleti hakkında yazdıklarını okuduktan sonra, bunlardan etkilenen bir kişinin hala zengin olmayı isteyebileceğine ihtimal vermiyoruz. Bu kişi zengin olmayı istemek bir yana, zenginlerin yanına bile yaklaşmayacaktır. Çünkü zenginlerle oturmanın ne kadar tehlikeli, buna karşılık fakirlerle olmanın ne kadar faydalı olduğu konusunda da bir çok hadis ve haber¹⁷⁷ rivayet edilmiştir.¹⁷⁸ Böyle bir

Peygamber böyle bir hayat yaşamışsa, bize göre bu, onun her zaman yaşadığı bir yaşam biçimi değildir. Ayrıca o böyle bir yaşantıyı İslami yaşam biçimi olarak da vermemiştir.

¹⁶⁷ Bk. Kelâbâzi, 144-146; Hucvûrî, 125-127; el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/190-216.

¹⁶⁸ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/195.

¹⁶⁹ Bk. Sâd, 38/30.

¹⁷⁰ Sâd, 38/40.

¹⁷¹ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü's-Sahâbe*, (Tahk. V.M. Abbâs), Beyrût 1403/1983, II/729-733; Ateş, *İslâm Tasavvufü*, 36-37.

¹⁷² Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/195, 197; Y.N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 224.

¹⁷³ Cennetle müjdelenen on kişi de ashabin zenginlerindendir ve aralarında hiç fakir yoktur. (Muhammed Gazali, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebvi Sünnet*, (Çev. A.Özek), İstanbul 1992, 187).

¹⁷⁴ Gazali'nin mal ve servet konusundaki görüşlerinin tahlili için bk. Orman, 97-105.

¹⁷⁵ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/193-201.

¹⁷⁶ Bk. Zekiyuddin Abdülkerim el-Münziri, *et-Terğib ve't-Terhib mine'l-Hadisi's-Şerif*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1388/1968, 130-155.

¹⁷⁷ Bunların eleştirisi için bk. Muhammed Gazali, *Nebvi Sünnet*, 184-194; Muhammed Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaaası II*, (Çev. M.Görmez - M.E. Özafşar), Ankara 1990, 14-21.

¹⁷⁸ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, IV/193-205. Ayrıca bk. Y.N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 224-228.

hayat yaşayanlara “*evliya*” denilmiş; bunlar halkın nazarında örnek insan, yaşamları da model olarak gösterilmiş ve onlarla olunması tavsiye edilmiştir.¹⁷⁹ Oysa Allah pek çok ayette kendini “*zengin*” olmakla tavsif etmiş,¹⁸⁰ müminlerin fakir olmasına razı olmayarak onları lütfuyla zengin edeceğini söylemiştir.¹⁸¹ Zekat ve sadaka gibi yükümlülükler koyması, birçok suçun cezası olarak infak şartı getirmesi de onun fakirliğe razı olmadığını ve müminlerin zengin olmasını murat ettiğinin delilleridir.¹⁸²

Yazılan tasavvufî ve ahlaki eserlerde “*kitabı zemmi'd-dünya*” diye isimlendirilen ve dünyadan nefret etmenin faziletini işleyen özel bölümlere yer verilmiştir.¹⁸³ Buralarda dünyanın ve içindekilerin değersizliğini anlatan pek çok bilgiler mevcuttur. Esasen bunlara göre Kur'an'daki pek çok ayet dünyanın zemmi hakkında varit olduğu gibi, peygamberlerin gönderiliş gayesi de dünyayı zem etmek ve insanları ondan çevirmektir.¹⁸⁴ Bu bağlamda, kötü arzulardan uzaklaşmak anlamında dünyayı terk etmenin farz; ihtiyaç fazlası olan mubah ve meşru arzulardan yüz çevirmek suretiyle dünyayı terk etmenin ise fazilet olduğu dile getirilmiştir. Tasavvuf anlayışında dünya hayatı, kulu ahiretten alıkoyan her şeydir. Bu yüzden de zahitler onu dönüşü olmayan talakla boşamışlardır, asla ona rücu etmezler.¹⁸⁵ Sufilerin ekserisine göre züht, dünyayı tamamıyla terk etmek, dünyada bulunan şeylerden nefret etmektir.¹⁸⁶ **Cüneyd-ı Bağdadi**, zühdü elin mülkten, kalbin mülk sahibi olma arzusundan hali olması şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁷ Zahit olarak tanınanların hemen hepsi bu anlayışı hayatlarına hakim kılmışlardır. Nitekim hayatları verilen tasavvuf büyüklerinin hemen hepsinin hayatlarının ortak yönü dünyaya ve dünya malına sırt çevirmektir.¹⁸⁸ Tasavvuf ehline göre, dünyaya ve dünya metana değer verenin, Allah katında hiçbir değeri olmaz.¹⁸⁹ Züht hayatı yaşayanlardan biri olan **İbn Ayyaş el-Mahzumi**, “arkadaşlarımız dünyaya domuz adını vermişler; eğer bundan daha kötü bir ad bulsalar onu verirlerdi” demiştir.¹⁹⁰ **Fudayl b. İyaz** (v. 187/802) da şöyle der: “Dünya bütün süsü ile bana arz olursa, bundan dolayı da hesaba

¹⁷⁹ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 252; Sühreverdi, 82-90; el-Gazâli, *İhyâ*, IV/190-191; Ateş, *İslam Tasavvufu*, 21-107; Uludağ, “*Dünya*”, *DİA*, XI/23.

¹⁸⁰ Bk. el-Bakara, 2/263, 267; el-En'am, 6/133; İbrâhîm, 14/8; el-Hacc, 22/64; en-Neml, 27/40; Lokman, 31/12, 26; Fâtir, 35/15; Muhammed 47/38...

¹⁸¹ Bk. en-Nûr, 24/32-33.

¹⁸² Bu konuda geniş bilgi için bk. el-Kardâvi, *Fakirlik Problemi*, 51-199.

¹⁸³ Bk. el-Gazâli, *İhyâ*, III/201-214.

¹⁸⁴ Bk. Gazâli, *İhyâ*, III/202.

¹⁸⁵ Bk. Ateş, *İslam Tasavvufu*, 26; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, 146.

¹⁸⁶ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 254-257.

¹⁸⁷ Bk. Kelâbâzi, 142; Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 255. Ayrıca bk. Sühreverdi, 61.

¹⁸⁸ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 112 vd; Feriduddin Attâr, *Tezkiretül-Evliyâ*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1991, 53-815; Sühreverdi, 55-63; Ateş, *İslam Tasavvufu*, 21-107.

¹⁸⁹ Bk. es-Sülemi, 142.

¹⁹⁰ Uludağ, “*Dünya*”, *DİA*, XI/24.

çekilmeyeceğim temin edilse, yine de sizden birinin bir leşin yanından geçerken değmesin diye elbisesini leşten koruduğu gibi kendimi dünya pisliğinden korurum.”¹⁹¹ Yine bu anlayıştakilerin şu tür değerlendirmelerine rastlıyoruz: Dünya Allah’ın düşmanıdır; Allah’ın dostu olan bir insan onun düşmanına dost olmaz. Yılana benzer dünya; dokununca pürüzsüzdür, fakat zehiri öldürücüdür; içtikçe harareti arttıran deniz suyu gibidir...¹⁹² **Gazali, İhya**’sında dünyayı zemmeden pek çok hadis nakletmektedir ki, bütün bunlarda dünyanın bir hayvan leşi, bir sineğin kanadı kadar değerinin olmadığı, Allah için olan nesnelere hariç dünyanın ve ondaki her şeyin melun olduğu, Allah’ın dünyadan daha çok gazap etmeye layık başka bir şey yaratmadığı ve yarattığı günden beri de ona asla şefkat nazarıyla bakmadığı, dünyanın müminin zindanı, kafirin cenneti olduğu... ifade edilmektedir.¹⁹³

Erzurumlu İbrahim Hakkı (v.1780) **Marifetname**’sinde dünyanın fani, mergup, bulanık, karanlık, şeytanın tuzağı, hayvani eğlenceler, insani hayaller yeri olduğunu Kur’an-ı Kerim ve hadis-i kutsilerle bildirmektedir. 23 sayfalık bu fasılda ilgili ayetleri, kutsi ve kutsi olmayan hadisleri vererek dünyanın ne kadar kötü ve ondan sakınılması gerektiğini izah etmeye çalışır.¹⁹⁴ Bilhassa naklettiği hadislerde insanoğlundan, dünyadan el etek çekmesinin ve çok çalışmaktan içtinab etmesinin istendiğini belirtir.¹⁹⁵ **Erzurumlu**’ya göre dünya, bela ve cefa yeridir; büyücü, gaddar ve vefasızdır; ariflerin ve şeriflerin nefret ve gazabını muciptir. O, müminin zindanıdır; mümin için dünyada rahat yoktur, aydınlık yoktur. O kafir içindir; kafirin cennetidir. Bu yüzden de ondan kesinkes sakınılmalıdır. Dünyayı terk etmek en büyük saadettir. Dünya yaldızlı bir yılan gibidir; sokması hafif, zehiri öldürücüdür, gafil olan onun süsüne aldanır. Dünya bir bal tabağıdır; onu sevense sinektir. Daha da ileri giden **Erzurumlu**, dünyayı kuş kafesine benzetir ve onu sevenin akılsız, öküz olduğunu söyler.¹⁹⁶ Bu görüşlerini destekler mahiyette pek çok hadis ve haber nakleder.¹⁹⁷ Mutasavvıfların çilehane olarak nitelendirdikleri dünya hakkındaki görüşlerine göre dünya, ondan kaçıp kurtulmak icab eden bir pisliktir.¹⁹⁸

Tasavvuf erbabının dünya ile ilgili ilginç benzetmelerinde kadın çoğunlukla ön plandadır. Dünya ve kadın arasında hep bir benzetme yapılmıştır: Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dünya büyücü bir kadın olup, daima seninle bulunduğunu gösterir... Bu dünya gaddar bir kadındır; sana bağılılık

¹⁹¹ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 115; el-Gazâlî, *İhyâ*, III/209.

¹⁹² Bütün bunlar için bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, III/201-202; Uludağ, “*Dünya*”, *DİA*, XI/24-25.

¹⁹³ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, III/202-211.

¹⁹⁴ Bk. *Erzurumlu*, 421-444.

¹⁹⁵ Bk. *Marifetnâme*, 423.

¹⁹⁶ Bk. *Marifetnâme*, 427-428.

¹⁹⁷ Bk. *Marifetnâme*, 424-427.

¹⁹⁸ Bk. Ebu’l-Alâ el-Mevdûdî, *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim*, (Çev.B.Tuna), İstanbul 1991, 59-60.

arzedip muhabbetler gösterir, böylece seni kendine çeker ve aşık eder... Bu dünya aldatıcı bir kadındır; dışını hatasıyla süsleyip afet ve üzüntülerden örter, kendini güzel gösterir, böylece cahiller dışına aldanır, tutulurlar. Hakikatine erince, pişman olup yanıldıklarını anlarlar.. Dünya altın, süs ve yıldızlarla süslenmiş ipekler giyen acuze kadın gibidir; latif örtü ile yüzünü örtüp, nezaketle salınarak yürür. Elbise ve şeklini uzaktan görenler ona meylederler, ancak ona yaklaşıp yüzündeki örtüyü kaldırıncaya bütün çirkinlikleri görünür...¹⁹⁹ Dünya, dışı çekici ve güzel bir kadın; içi çirkin bir kocakarı gibidir. Her gece başka biriyle yatan fahişeye benzer dünya; kendisine gönül verenlerin hiçbirine acımamıştır...²⁰⁰

Tasavvufta zühd gibi dünya hayatı ve dünya metandan sakınmayı ifade için kullanılan önemli kavramlardan biri de "*tezkiye*"dir. Lügat anlamı itibariyle nemalandırmak, arttırmak, temizlemek manalarına gelen kelimeye, ıstılahta, dünyayı terk suretiyle nefsi masiva tehlikesinden pak etmek anlamı verilmiştir.²⁰¹ Bu anlayış hemen hemen tüm tarikatlarda temel prensiplerden biridir.²⁰²

Bir çok zahit ve mutasavvıf, dünya ile ahiretin birlikte yürümeyeceğine inanmıştır. Onların iddialarına göre, Hz. Ali dünya ile ahireti iki kumaya benzetmiş; biri memnun edildiği ölçüde öbürünün rahatsız olacağını ifade etmiştir.²⁰³ Dünya ile ahiret doğu ile batı gibidir; birinden uzaklaşıldığı ölçüde öbürüne yaklaşıp. Biri harap olduğu nispette diğeri mamur olur...²⁰⁴ Bu yüzden de tasavvuf ile ilgili kitap yazarların çoğu, müritlere dünya ve dünya malı ile her türlü alakalarını kesmeyi tavsiye etmektedirler ki, Kuşeyri (v. 465/1072) bunlardan biridir.²⁰⁵ Gazali (v. 505/1111) de *Risaletü'l-Va'zi ve'l-İ'tikad* adlı eserinde nefsin dünyaya yönelmekten ve onu sevmekten vazgeçmesi için tavsiyelerde bulunmaktadır.²⁰⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın naklettiğine göre, sahabeden Ebu'd-Derda, 'ibadetle ticaretin arasını birleştirmek için çare aradım, bir araya gelmediler. Bunun üzerine ticaretten yüz çevirip, ibadete yüzümü döndüm,' demiştir.²⁰⁷ Dünyaya ve ehl-i dünyaya meyletmek en büyük günahdır; yapılan bütün ibadetleri, iyilikleri heder eder. Bel'am-ı Ba'ur adındaki bir zat, ibadet ve iyilikleriyle veli olmuş, velayette de öyle bir dereceye

¹⁹⁹ Bk. *Marifetnâme*, 432. Ayrıca bk. Burselvi, VI/547.

²⁰⁰ Bk. Uludağ, "Dünya", *DİA*, XI/24-25.

²⁰¹ Bk. Tehânevî, *Keşşâfi Istılâhâtü'l-Fünûn*, I/688.

²⁰² Bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul tarihsiz, 183. Ayrıca bk. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, 98-101.

²⁰³ el-Gazâlî, *İhyâ*, III/209.

²⁰⁴ Bk. Uludağ, "Dünya", *DİA*, XI/25.

²⁰⁵ Bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 593. Ayrıca bk. Sühreverdi, 82-90; Erzurumlu, 434.

²⁰⁶ Bk. Bekir Topaloğlu, *Dini Sohbetler*, İstanbul 1986, 56-60.

²⁰⁷ Bk. *Marifetnâme*, 434.

ulaşmıştı ki, başını kaldırıp göğe bakınca arşı görmüş. Zellesi ancak dünyaya ve ehl-i dünyaya meylettirmekmiş. Bu noktada Hz. Musa'ya muhalefet ettiği için Hak Teala onu kahredip köpeğe benzetmiş ve huzurundan tard etmiştir...²⁰⁸ Hz. Peygamber'in de namaz kıldıkları, oruç tuttıkları, gecenin bir kısmını ibadete ayırdıkları ve amelleri büyük dağlar kadar olduğu halde bazı kavimlerin sırf dünya malına meylettiklerinden ateşe sevk edileceklerini söylediği nakledilmiştir.²⁰⁹ Burada bir kısmını zikretmiş olduğumuz bir yığın zayıf ve uydurma hadisle, İslam kültür ufku kara bulutlarla doldurulmuş, sahih hadislerin manalarında yapılan tahriflerle de bu ufuk iyice karartılmıştır.²¹⁰

Tasavvuf erbabının dünya hayatı hakkındaki bu görüş ve yaklaşımları üzerinde **Hint**, **İran** ve **Yunan** kültürünün etkili olduğu öteden beri söylenmektedir²¹¹ ki Süleyman Ateş bunu kabul etmemektedir.²¹²

Esasen tasavvuf ehli arasında da dünyayı, şu maddi dünya ile değil, Allah'tan uzak durma şeklinde değerlendirenler vardır. Nitekim bu anlayışta olanlar dünyayı, Allah'tan alıkoyan her şey diye tanımlamışlardır. Onlara göre dünya dinar ve dirhem değil, nefsin hazlarından ibarettir. Nefsin lezzet aldığı her şey dünyadır.²¹³ Dünya ne kumaş, ne kadın, ne çocuktur; dünya seni Allah'tan gafil bırakan şeydir.²¹⁴ Fakirlik ise, mal yoksulu olup aleme yük olmak değil, Allah'tan başka hiçbir şeyle zengin olmamaktır.²¹⁵ Bunlar zühdü de diğerlerinden farklı değerlendirmişlerdir. Onlara göre zühd, haram olan şeylerde olur; helal Allah'ın mubah kıldığı şeydir. Hak Teala bir kuluna helal mal ihsan eder, kul da şükretmek suretiyle Mevlasına ibadet ederse, artık kulun iradesiyle o nimeti terk etmesi, Hak Tealının izniyle elde tutmasına tercih olunamaz.²¹⁶ Servetinin hakkını vererek şükreden zengin, sabreden fakirden daha iyidir.²¹⁷ **Sa'd b. Ebî Vakkas**'ın nakline göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah, müttekî, zengin ve kendini ibadete veren kulu sever."²¹⁸ **Sehl b. Abdullah et-Tüsteri** (v. 283/896) de Allah bütün varlığı insan için, insanı da Kendini bilmek için yaratmıştır. O halde dünya nimetlerini

²⁰⁸ Bk. *Marifetnâme*, 440.

²⁰⁹ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, III/204.

²¹⁰ Bk. Muhammed Gazali, *Nebevî Sünnet*, 192.

²¹¹ Bk. Uludağ, "Dünya", *DİA*, XI/23.

²¹² Bk. Ateş, *İslam Tasavvufu*, 52-53.

²¹³ Enver Fuad Ebi Huzam, *Mu'cemu'l-Mustalahâti's-Sâfiyye*, (mür. Dr. George M. Abdulmesih), Lübnan 1993, 83.

²¹⁴ Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 208.

²¹⁵ Ateş, *İslam Tasavvufu*, 264.

²¹⁶ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 253.

²¹⁷ Ateş, *İslam Tasavvufu*, 265.

²¹⁸ Bk. Müslim, *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*, 11. Kadî İyaz buradaki zenginlikten kasdın mal-mülk zenginliği olduğunu söylerken, bazı alimler bundan gönül zenginliğinin murat edildiğini iddia etmektedirler. (Bk. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, XI/434.

Allah'a yönelmek için kullanan hem dünyayı, hem sonsuzluğu kazanır. Aksini yapan ise dünyayı da kaybedecektir, ahireti de.²¹⁹ Süfyan es-Sevri, dünyaya karşı zahit olmak, kanaat sahibi olmak demektir; kuru ekmek yemek ve aba giymek zühd değildir, demiştir.²²⁰ Yine bazı alimler, zühdü, elinde olanla kibirlenip böbürlenmemek, elden çıkana da hayıflanıp kahrolmamak diye tanımlamışlardır.²²¹ Bunlar fakirliği de mutlak manada fakirlik olarak düşünmemişlerdir. Bunlara göre Hz. Peygamber'in birçok hadisinde yeğlediği fakirlik (*Muhammedî fakr*), bayağı hayattan kaçarak yeryüzünün nimet ve imkanlarını sonsuz hayat için kullanmaktır. Bu anlayışta fakirlik mala ve eşyaya sahip olmamak değil, sahip olunan şeylere köle olmamaktır.²²² Böyle bir tasavvuf anlayışında sen her şeye sahip olabilirsin; fakat hiçbir şey sana sahip olmamalıdır...²²³ Bu anlayışta dünya hayatında rahat yaşamaya düşmanlık, dünyayı zindana çevirmek düşüncesi yoktur. Nitekim ünlü bir mutasavvıf olan **Bekr b. Abdullah** şöyle demiştir: Zenginlerin hayatını yaşayacağım, ama fakirlerin öldüğü gibi öleceğim.²²⁴ Zira mal denizdeki su gibidir; gemiyi selamet limanına çekebilmek için nasıl suya ihtiyaç varsa, ilahi rızaya nail olmak için de mala ihtiyaç vardır. Ancak bu mal, daima geminin yüzmesini sağlayan bir araç olmalı; asla amaç olmamalıdır.²²⁵ Yukarıda kitabından alıntılar yaptığımız ve dünya hakkındaki olumsuz kanaatlerini uzun uzun serd ettiğimiz **Erzurumlu İbrahim Hakkı** da, aynı yerde "dünya ve içindekiler melundur.." manasında hadis olarak naklettiği sözü değerlendirirken, mezmum ve melun olan dünyanın, kişiyi ahiret amellerinden alıkoyan dünya olduğunu söyler. Ona göre mal aslında ne hayırdır, ne de şerdir. Hayır ve şer insanın kendisindedir, kişi onu hayra sarf ederse hayır, şerre sarf ederse şer olur.²²⁶ **Erzurumlu**'nun, son derece doğru ve isabetli bulduğumuz bu görüşleri, dünyayı her şeyiyle ve uzun uzun kınadığı diğer sözleriyle çakışmaktadır ve bu isabetli sözler, diğerleri içinde ne yazık ki kaybolup gitmektedir. Buna benzer hususlar **Gazali** dahil diğer alimler için de geçerlidir. Bize göre **Erzurumlu** da dahil, mutasavvıflar dünyayı değerlendirirken bu espriyi merkeze koysalardı, çok daha isabet eder ve hayırlı tesbitler yaparlardı. Ne var ki, bu mutedil ve makul görüş değil, dünyaya büsbütün küsmeyi esas alan görüş tasavvuf çevrelerinde hakim olmuş ve bu yöndeki anlayış buna göre şekillenmiştir.

²¹⁹ Bk. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 221.

²²⁰ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 254; Ateş, *İslam Tasavvufu*, 277.

²²¹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 254.

²²² Y.N. Öztürk, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve İnsan*, İstanbul 2000, 164.

²²³ Y.N. Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 222-223.

²²⁴ Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 223.

²²⁵ Mevlana'nın bu yöndeki görüşü için bk. Y.N. Öztürk, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve İnsan*, 164.

²²⁶ Bk. *Marifetnâme*, 430-431. Gazali'nin bu yöndeki görüşleri için bk. Orman, 97-105.

İşte bütün bu söylenciler doğrultusunda oluşan anlayışın sonucu olarak pek çok müslüman, dünya malı yanında, ayrıca “dünyevi” olmasından ve kendisini Allah’tan uzaklaştıracağı endişesinden, birçok mesleği ve sanatı icra etmekten de imtina etmiş; bütün bu etkili ve önemli meslekler, sanatlar, faaliyetler... gayr-ı müslimlere bırakılmıştır. Her ne kadar tasvip etmeyenler olsa da, **Osmanlı Devleti**’nde ticaretle meşgul olan zümrenin gayr-ı müslimler olduğu, müslümanların bu sahaya rağbet etmedikleri yönünde yaygın bir kanaat vardır.²²⁷ Neticede müslümanlar değil, onlar güçlü olmuş; “güçlü olan hakim olur” doğal ilkesinin bir sonucu olarak, onlar hakim, müslümanlar da mahkum olmuştur. Bugün bütün islam aleminin içinde bulunduğu geri kalmışlığın, ekonomik-siyasal bağımlılığın, dünya platformundaki etkisizliğin ve yetkisizliğin... temelinde yatan nedenlerden birinin de yüzyıllardan beri süregelen bu anlayışın olmadığını kim iddia edebilir? Esasen islami gerileyiş ve çöküşün nedenleri arasında mutasavvıfların dünyaya bakışlarının önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir.²²⁸

Tasavvuf çevrelerinde hakim olan bu anlayış, aynı yoğunlukta olmasa bile tefsir ve hadis kitaplarımızda da mevcuttur. Daha önce tesir kitaplarımızda bu anlayışın hakim olduğuna dair bilgiler ve örnekler vermiştik.²²⁹ Sahih addedilen hadis kitaplarımızda da aynı anlayış hakimdir. **Buhari** bu yöndeki hadisleri daha ziyade **Kitabu’r-Rikâk**’da toplamıştır. Dünyada garip gibi, ya da yolcu gibi olmayı tavsiye eden hadis bu kitapta geçen bu manadaki hadislerden biridir.²³⁰ Dünyayı terke ve ahirete yönelmeye teşvik mahiyetindeki hadisler de yine burada geçmektedir.²³¹ **Müslim**’in **Sahih**’inde de bu manada pek çok hadis vardır. Müslim bunları daha ziyade **Kitabu’z-Zühhd ve’r-Rekaik** adını verdiği bölümde vermiştir. **Müslim**’in 53. kitabı olan bu bölümde 19 bab, 75 hadis mevcuttur. Bu kitabın ilk hadisi “dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir” hadisidir.²³² Dünyanın Allah katında bir leşten daha değersiz olduğu yönündeki hadis de burada geçmektedir.²³³ Bu hadislerin şerhi istikametinde verilen bilgilerde de dünya malının kötülüğüne ve fakirliğin zenginlikten efdal olduğuna işaret edilmektedir.²³⁴ **Tirmizi**’nin **Sünen**’inde ise dünyanın bir leşten daha değersiz olduğu²³⁵ hadisi yanında ayrıca bir sineğin kanadı kadar dahi kıymetinin olmadığı da geçmektedir ki **Tirmizi** bunu sahih-garip bir hadis

²²⁷ Bk. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Komisyon, Editör : E. İhsanoğlu), IRCICA, İstanbul 1994, 570.

²²⁸ Bk. el-Mevdûdî, 59-60.

²²⁹ Ayrıca bk. ez-Zemahşeri III/411; er-Râzî, III/175..

²³⁰ Bk. el-Buhârî, *Kitâbu’r-Rikâk*, 3.

²³¹ Bk. el-Buhârî, *Kitâbu’r-Rikâk*, 4, 7 ve diğer bablar.

²³² Müslim, *Kitâbu’z-Zühhd ve’r-Rekaik*, 1.

²³³ Müslim, *Kitâbu’z-Zühhd ve’r-Rekaik*, 2.

²³⁴ Mesela bk. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, XI/430.

²³⁵ Bk. Tirmizi, *Kitâbu’z-Zühhd*, 13.

olarak nitelendirmektedir.²³⁶ Yine **Tirmizi** dünyanın müminin zindanı, kafirin cenneti olduğu manasındaki hadisi, hasen-sahih nitelendirmesiyle naklederken,²³⁷ Allah'ın zikri ve ona mümasil şeyler ile eğitim hariç dünyanın ve içindeki her şeyin melun olduğu yönünde bir hadisi de hasen garip değerlendirmesiyle vermektedir.²³⁸ Dünyada garip ya da yolcu gibi olmayı tavsiye eden hadis yanında, ayrıca malın ne kadar büyük bir fitne, fakirliğin büyük fazilet ve zenginlikten efdal olduğu, fakirlerin zenginlerden beşyüz yıl önce cennete girecekleri, Hz. Peygamber'in, kendisini miskinlerden kılması için Allah'a dua ettiği manasında bir çok hadis de **Tirmizi'nin Sünen**'inde geçmektedir.²³⁹ **İbn Mâce** de **Sünen**'inde **Kitabu'z-Zühd** diye bir bölüm açmıştır. Sünenin 37. kitabı olan bu bölümde 39 bab ve 241 hadis mevcuttur. Dünyanın müminin zindanı, kafirin cenneti; bir leş, bir sineğin kanadı kadar Allah katında değer taşımadığı, Allah'ın zikri ve ona mümasil şeyler hariç dünyanın ve içindekilerin melun; fakirliğin fazilet ve zenginlikten üstün olduğu; fakirlerin zenginlerden beşyüz yıl önce cennete girecekleri, Hz. Peygamber'in kendisini miskinlerden kılması için yaptığı dua; dünyada garip veya yolcu gibi olmayı tavsiye eden hadis gibi, Müslim ve Tirmizi'nin kitaplarında geçen hadisler burada da aynen geçmektedir.²⁴⁰ Bunlardan başka "*Zühd verilen adama yakın olun; çünkü ona hikmet verilmiştir*" anlamında zühdü teşvik eden,²⁴¹ "*pejmürdelik imandandır*" anlamında kılık kıyafeti kirli ve pis olarak yaşamayı tavsiye eden hadisler²⁴² de bu eserde yer almaktadır. Bunların dışında yukarıda belirttiğimiz gibi **Gazali'nin İhyası**,²⁴³ **el-Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhib'i**,²⁴⁴ **Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname**²⁴⁵ ve benzeri ahlak-tasavvuf kitaplarının çoğunda dünyanın ve içindekilerin değersizliğini, onlardan kesinkes sakınılması gerektiğini, fakirliğin faziletini, zenginliğin kötülüğünü... işleyen pek çok hadis ve haber yer almaktadır.

Daha önce dünyayı müminin zindanı olarak değerlendiren hadisin, Kur'an'ın genel mantığıyla örtüşmediğini söylemiştik. Bu hadis, aynı zamanda hayatın gerçeklerine de muvafık değildir. Nitekim geçmişte de bugün de, sıkıntı çekenler yanında, dünyada gayet rahat yaşayan; zindana değil cennete benzeyen bir dünya kuran nice mümin olmuştur. **Davut** ve **Süleyman** peygamberler

²³⁶ Bk. Tirmizi, *Kitabu'z-Zühd*, 13.

²³⁷ Bk. Tirmizi, *Kitabu'z-Zühd*, 16.

²³⁸ Bk. Tirmizi, *Kitabu'z-Zühd*, 14.

²³⁹ Bk. Tirmizi, *Kitabu'z-Zühd*, 25, 26, 37.

²⁴⁰ Bk. İbn Mâce, *Kitabu'z-Zühd*, 1, hadis no: 4104; 3, hadis no: 4110-4114; 5, hadis no: 4120-4121; 6, hadis no: 4122-4124; 7, hadis no: 4126.

²⁴¹ Bk. İbn Mâce, *Kitabu'z-Zühd*, 1, hadis no: 4100-4102.

²⁴² Bk. İbn Mâce, *Kitabu'z-Zühd*, 4, hadis no: 4117.

²⁴³ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, III/201-230, IV/189-207

²⁴⁴ Bk. el-Münziri, IV/117-227.

²⁴⁵ Bk. Erzurumlu, *Marifetname*, 421-444.

bunun en açık örnekleridir. Yine geçmişte de bugün de dünyada cennet gibi hayat yaşayan gayr-ı müslimler yanında, zindandan da beter bir dünya yaşayan pek çok kafir vardır. Tarihte inananlarla yaptıkları savaşlarda yenilip esaret altına giren birçok gayr-i müslim olmuştur. Bugün de dünya üzerinde fakir hayatı yaşayan hatta açlık sınırının altına düşmüş, ölümle burun buruna olan, açlıktan ölen yüzbinlerce inançsız yoksul vardır. Esasen Kur'an, inananlara değil, inanmayanlara dünya hayatında zillet, rüsva ve hüsrânın olduğunu birçok ayette ifade etmektedir.²⁴⁶ Kur'an açık bir şekilde Allah'ın zikrinden yüz çevirenlerin, dünya hayatında sıkıntı çekeceklerini haber vermektedir: "Kim benim zikrimden/Kur'an'ımdan yüz çevirirse, onun için zor, sıkıcı bir hayat şekli/bir geçim vardır..."²⁴⁷ Yine Allah, inanıp iyi işler yapanları yeryüzünde hüküman kılacağını ve onları korkulardan beri kılacağını, tam bir güvene kavuşturacağını va'd etmiştir.²⁴⁸ Esasen O, inanan ilk kulu olan Adem'i, yeryüzünü idare etsin diye dünyaya göndermiş ve onu halife yapmıştır.²⁴⁹ Onun neslinden gelen kullarından da halifeler var etmiştir.²⁵⁰ Yine peygamberlerinden Davud ve Süleyman'a hilafet, saltanat, servet ve sâ mân vermiştir.²⁵¹ Bütün bunlardan dünyada hak ve adalet üzere hareket etmelerini, yönettikleri halka güzellikler sunmalarını istemiştir...²⁵² Kur'an bunları haber verirken, dünyayı kafirin cenneti, müminin cehennemi olarak değerlendirmek nasıl mümkün olsun?! Hadis olarak nakledilen diğer rivayetlerin de çoğu, yine bunun gibi Kur'an'ın genel mantığıyla çatışmaktadır.²⁵³ Kur'an perspektifinden bakıldığı zaman, dünyayı bir leşten, bir sineğin kanadından daha değersiz gören mantığı anlamak mümkün olmaz. Daha da ötesi, her bir nesnesi Allah'ın varlığının bir alameti, bir belgesi olan dünyayı bir leş gibi görmek, bir sineğin kanadı kadar değersiz addetmek, Allah'ın özene bezene yarattığı mahlukatı bu şekilde tavsif etmek, aynı zamanda Allah'a dil uzatmak anlamına gelir. Çünkü O'nun yarattığı bir şeyi tahkir etmek, O'nu tahkir etmek demektir. O yüzden biz bu tür hadisleri itiyatla karşıyoruz; bunların -şayet sahih iseler- özel durumlara göre ve dar anlamda söylenmiş olduklarına inanıyoruz.²⁵⁴ İslamın dünya hayatı ve metâı hakkındaki görüşünün bunlara dayanarak oluşturulamayacağı inancındayız.

²⁴⁶ Bk. el-Bakara, 2/85, 114; el-Mâide, 5/33, 41; el-Hacc, 22/9; ez-Zümer, 39/26; Fussilet, 41/16. Ayrıca bk. Abdülbâki, (hı-s-r maddesi), 231-232.

²⁴⁷ Tâhâ, 20/124.

²⁴⁸ Bk. en-Nûr, 24/55. Ayrıca bk. el-Hacc, 22/41.

²⁴⁹ Bk. el-Bakara, 2/30.

²⁵⁰ Bk. el-En'âm, 6/165; A'râf, 7/69, 74; Yûnus, 10/14, 73; Neml, 27/62; Fâtır, 35/39.

²⁵¹ Bk. el-Bakara, 2/251; Sebe, 34/12-13; Sâd, 38/20, 26, 35-38.

²⁵² Bk. Udeh, 39; Celal Kırcâ, *Kur'an ve Bilim*, İstanbul 1996, 222.

²⁵³ Bunların eleştirisi için bk. Muhammed Gazali, *Nebevi Sünnet*, 184-194.

²⁵⁴ Hadisleri anlamada yöntem içi bk. Yusuf el-Kardâvi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. B.Erul), İstanbul 1991, 28-202.

Sonuç

Bütün bu verdiklerimizi nazar-ı itibara alarak şunu söyleyebiliriz: Kur'an' *el-hayatu'd-dünya* kavramı ile dünya hayatını mutlak manada kötü, çirkin, basit, değersiz bir hayat olarak değerlendirmemektedir. Esasen dünya hayatı, sübjektif bir hayattır; kişilere, şartlara göre değişebilir ve farklılık arz edebilir. Kimi, bu kavramla isimlendirilen hayatı, ilahi emirler doğrultusunda, Hakk'a ve halka hizmet anlayışı içerisinde, insanlığa hayırlı işler sunmakla geçirirken, kimi de tam tersine, ona şirret ve çirkef bulaştırarak, Hakk'ın ve halkın gazabını intaç edecek şekilde, insanlığa eziyet, zulüm ve adavetle geçirir; o hayata nefsanî arzularını, hevâ ve heveslerini hakim kılar. Elbette "*el-hayatu'd-dünya*" ile ifadeye konulan bu iki hayat tarzını aynı göremeyiz. İşte Kur'an'ın basit ve değersiz olarak gösterdiği, sürekli olarak dikkat çektiği, sakınılmasını istediği, aldanılmamasını emrettiği hayatı'd-dünya bu ikinci hayattır; ahiret kaygısının olmadığı,²⁵⁵ insanın kötü sıfatlarının sembol adı olan nefsin hakim olduğu dünya hayatıdır.²⁵⁶ Kur'an, dünya malı ve metaini da mutlak manada kötü görmez. Hatta bizzat Kur'an bunlara "*ziynet*" diyerek, güzel olduklarını ve insanlara hoş gösterildiğini belirtmektedir. Daha da otesi Kur'an, "*zinettallah*" diyerek bu güzellikleri doğrudan Allah'a atfetmekle de bunların öneminde dikkat çekmektedir. Bu ziynetlerden en güzel şekilde istifade etmek müminin en doğal hakkı, hatta vazifesidir.²⁵⁷ Mümin, ilahi emirleri yerine getirebilmek için dünyaya ve dünya metaini sahip ve hakim olmalıdır, esasen yeryüzü ancak bu şekilde mamur olabilir.²⁵⁸ Ancak onların kendisine hakim olmamasına, Allah'ı ve ahireti unutturmamasına çok dikkat etmelidir. O halde, Kur'an'da geçen "*el-hayatu'd-dünya*" kavramını ve bu hayatın metaini değerlendirip mana verirken bu hususun mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. Dünya hayatı diye çevrilen *el-hayatu'd-dünya* ile çoğunlukla inkarcıların yaşam tarzının murat edildiği göz önünde bulundurulmalı ve buna göre mana verilmelidir. Bu tür ayetleri, nüzul sebeplerini ve kullanıldıkları bağlamı hesaba katmadan, müminleri muhatap alan müstakil birer ayet gibi düşünüp mana vermenin, yanlışlara sebep olacağı göz ardı edilmemelidir. Müminlerin muhatap alındığı durumlarda da mutlak manada dünya hayatının ve metainin kınanmadığı, ahiret ve dünya hayatı arasında kıyasların yapıldığı yerlerde dünya hayatını tahkir eden bir hususun olmadığı gerçeği nazarlardan uzak tutulmamalı ve manalar-yorumlar bu gerçeğin üzerine bina edilmelidir. Aksi takdirde dünya hayatı konusunda yanlış yönlendirilmelerin olabileceği unutulmamalıdır. Nitekim öteden beri yapılan bu yöndeki değerlendirmeler

²⁵⁵ Bk. Resid Rıza, VIII/389; Uludağ, "*Dünya*", DİA, X/22.

²⁵⁶ Bk. Y.N.Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, 95-96.

²⁵⁷ Bk. Resid Rıza, VIII/389-393.

²⁵⁸ Bk. Resid Rıza, VIII/389-393.

sonucu müslümanlar tembellik ve atalet içine düşmüş; bunun tabii sonucu olarak hayat standartlarının çok gerisinde kalıp üçüncü dünya ülkeleri sınıfına girmiş bulunmaktadır. Dünya hayatı ile ilgili ayetler, dünya hayatına karşı isteksiz olma, dünyadan el etek çekme, dünyadan nefret etme anlamına gelen zühd anlayışını destekler mahiyette yorumlanmış ve böylece bir ölçüde müslümanların geri kalmışlığı, tembellik ve ataletleri Kur'an'a fatura edilmiştir. Ayrıca gayr-ı müslimler de bu anlayışı esas alarak İslam'a hücum etmişlerdir.²⁵⁹ Yeniden bu tür yanlışlıklara düşülmemesi için *el-hayatu'd-dünya* kavramının geçtiği ayetleri değerlendirip mana verilirken, işaret etmeye çalıştığımız bu hususların mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir.

²⁵⁹ Bk. Derveze, *Tefsir*, 1/24.